

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра фінансово-економічної безпеки та інтелектуальної власності

Леськів Михайло Володимирович

Фіскальна складова забезпечення фінансової безпеки України /
Fiscal component of ensuring the financial security of Ukraine

спеціальність: 8.18010014 – Управління фінансово-економічною безпекою
магістерська програма – Управління фінансово-економічною безпекою

Магістерська програма

Виконав студент групи ФЕБм-21
М.В. Леськів

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, О.М. Карапетян

Магістерську роботу допущено
до захисту:
«___» _____ 20__р.
Завідувач кафедри
_____ Н.Б. Москалюк

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ТА СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ЇЇ ФІСКАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ	
1.1. Сутнісно-теоретичні основи фінансової безпеки держави	7
1.2. Еклектика фіскального регулювання у системі забезпечення фінансової безпеки держави	15
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ІМАНЕНТНА СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	
2.1. Причини та дистрибутивні ефекти послаблення фіскальної складової фінансової безпеки	34
2.2. Аналіз доходів і видатків державного бюджету в системі фіскального регулювання рівня фінансової безпеки України	48
2.3. Боргова економіка і боргові наслідки фіскальної політики України	57
Висновки до розділу 2	65
РОЗДІЛ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ	
3.1. Імплементация досвіду зарубіжних економік у проведенні політики фіскальної консолідації	67
3.2. Перспективи гарантування фінансової безпеки держави в умовах забезпечення регулювання її фіскальної складової	74
Висновки до розділу 3	80
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми дослідження зумовлюється глибокими соціально-економічними змінами, що відбуваються в умовах трансформації економічної системи України. Економіка будь-якої країни в процесі свого історичного розвитку зазнає значні зміни, що викликаються різними факторами: політичними, технічними та технологічними, суспільними явищами. Однак зміни, що відбуваються в Україні, носять більш глибокий характер, пов'язаний із докорінною перебудовою господарської системи країни, що зачіпає весь механізм її функціонування.

Відсутність цілеспрямованої діяльності по створенню інноваційно-орієнтованих ринкових інститутів призвело до того, що фінансові ресурси майже перестали спрямовуватися на розвиток нового виробництва. Реальний сектор національного господарства фактично став заручником макроекономічної політики, що супроводжувалася практично неконтрольованим відтоком природних ресурсів і капіталу з країни та зростанням спекулятивних оборотів фінансового ринку.

Сьогодні якісні структурні перетворення в економіці та інституціональні реформи стають практично єдиними умовами переходу нашої країни до стійкого економічного підйому.

Фіскальна складова фінансової безпеки держави здійснює забезпеченість держави важливими фінансовими ресурсами та ефективність їх використання з метою сприяння зростанню економічного розвитку, підвищення рівня добробуту нації, забезпечення фінансової стійкості та стабільності. Саме тому забезпечення фіскальної складової фінансової безпеки на високому рівні слід розглядати як один із ключових векторів реалізації стратегічних пріоритетів у фінансово-економічній сфері.

Ступінь розробленості проблеми. Проблема фінансової безпеки держави опосередковано розглядається в багатьох роботах, присвячених економічній безпеці. Теорію економічної безпеки держави розробляють вітчизняні та зарубіжні економісти, зокрема, О. Барановський, В. Бегма, Т. Богдан, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, В. Геєць, В. Горбулін, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, О. Косевцов, Б. Кузін, О. Куклін, Д. Львов, О. Ляшенко, Я. Малик, В. Мартинюк, А. Мокій, В. Мунтіян. Проводили вагомі дослідження та привносили свої розробки в теорію з цього питання такі зарубіжні вчені як: Дж.-К. Ван Хорн, К. Жюгляр, Дж. Найт, Т. Аліссон, Г. Фостер, Й. Шумпетер.

У працях зазначених науковців детально проаналізовано історичні, теоретичні та практичні аспекти фінансової безпеки держави.

Фіскальна складова фінансової безпеки держави вивчається як цілісне поняття і комплексна структура, яка містить різні елементи. Проте дане питання опрацьовується в основному з практичної точки зору, в той час як в теорії залишаються деякі прогалини. На сьогоднішній день недостатньо розроблені питання визначення впливу ринкового фінансування на структуру національного виробництва, динаміку економічного зростання, диференціацію положення окремих галузей і секторів економіки.

В економічній теорії вказується на найважливішу роль фінансової системи в економіці перехідного періоду, однак питань її включення в господарський процес і забезпечення її стабільності приділяється недостатня увага. Далеко не повною мірою досліджені механізм і система забезпечення безпеки фінансової системи країни як основоположного чинника її стабільного розвитку.

Зазначені обставини й зумовили мету і завдання цього дослідження. Мета дипломної роботи полягає в розробці теорії і методології фінансової безпеки держави, та її фіскальної складової зокрема, як об'єктивного явища і категорії макроекономіки, а також в обґрунтуванні її значущості як фактора стабільного розвитку України в посткризовий період.

Для досягнення зазначеної мети необхідним є вирішення наступних **завдань:**

- дослідити сутнісно-теоретичні основи фінансової безпеки держави;
- провести еkleктичне дослідження фіскального регулювання у системі забезпечення фінансової безпеки держави оцінити боргові параметри фінансової безпеки;
- виявити причини та дистрибутивні ефекти послаблення фіскальної складової фінансової безпеки сформувавши механізм та шляхи забезпечення фінансової безпеки України;
- проаналізувати доходи і видатки державного бюджету;
- оцінити боргові наслідки фіскальної політики України;
- запропонувати можливі напрямки забезпечення фіскальної безпеки України в умовах запровадження бюджетно-податкової консолідації.

Об'єктом дослідження виступає фіскальна складова фінансової безпеки держави.

Предметом дослідження є сукупність економічних відносин між суб'єктами фінансової системи з приводу забезпечення фіскальної складової фінансової безпеки України в умовах сучасного реформування національної економіки.

Методи дослідження. У процесі дослідження для вирішення окремих завдань використані методи порівняльного та системного аналізу, статистичного угруповання, наукової абстракції, дедукції, індукції, економічні розрахунки.

Теоретичною та методологічною основою дипломної роботи послужили наукові дослідження і публікації провідних вітчизняних та зарубіжних вчених.

Інформаційно-емпіричною базою дослідження є концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, закони України, постанови і розпорядження уряду України, аналітичні матеріали Державної служби

статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, документи Національного банку України.

Практична і теоретична значущість роботи полягає у вирішенні поставлених завдань, розробці практичних пропозицій щодо суттєвого покращення якості регулювання фінансової системи України і вдосконалення механізму забезпечення фінансової безпеки держави.

Новизною дипломної роботи є системне дослідження теоретико-методологічних засад фіскальної складової фінансової безпеки України, яке дало змогу одержати теоретичні та практичні результати, що характеризуються науковою новизною, зокрема:

- здійснено комплексний аналіз фіскального регулювання фінансової безпеки України;
- оцінено взаємозв'язок між її рівнем та оподаткуванням і динамікою державних видатків, що дало змогу обґрунтувати необхідність підвищення ефективності застосування фіскальних інструментів для усунення загроз в національній економіці в умовах її ринкової трансформації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні рекомендацій щодо підвищення рівня фіскальної складової фінансової безпеки України. Методологічні та практичні рекомендації можна використовувати для розроблення системи моніторингу стану фіскальної безпеки як на рівні економіки країни в цілому, так і на рівні окремого регіону.

Обсяг і структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел та додатків.

У першому розділі розкрито теоретичну концептуалізацію фінансової безпеки та сучасну філософію її фіскальної складової.

У другому розділі досліджено фіскальну політику як іманентну складову фінансової безпеки України.

У третьому розділі обґрунтовано напрямки забезпечення фіскальної безпеки України в умовах запровадження бюджетно-податкової консолідації

Повний обсяг роботи складає 108 сторінок, 8 з них відведено переліку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ТА СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ЇЇ ФІСКАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ

1. Сутнісно-теоретичні основи фінансової безпеки держави

Сучасне поняття – безпека має більш широкий вимір, ніж у минулому. Воно охоплює військові, економічні, технологічні, екологічні, соціальні та гуманітарні аспекти. До його сфери також входить питання збереження національної ідентичності та захист базових прав і свобод громадян. Багато справ, які в минулому належали до внутрішньої компетенції держави, стають тепер предметом регулювання на наддержавному рівні. Автори різних визначень указують на багатоаспектність розуміння поняття безпеки і найчастіше пов'язують його з реальною загрозою.

Поняття безпеки визначають як стан, вільний від неспокою, що творить почуття певності. До недавнього часу така дефініція, як «економічна безпека» і «фінансова безпека» практично не використовується в економіці, і тим більше не привернули до себе увагу вітчизняних вчених і фахівців-практиків. Дослідження, проведене, характеризується несистематичний, виборчого та зваженого підходу до розкриття деяких аспектів цього питання.

Історично і логічно проблема економічної безпеки, пов'язані з формуванням і розвитком держави, реалізації нації своїх економічних інтересів. Ця проблема в різних країнах і в різний час з'явилися більш-менш правильно, але ніколи не зник з поля зору громадськості та державних лідерів. У дослідженні проблем економічної безпеки Особливий інтерес представляє досвід США. Відомо, що формування і розвиток північноамериканської держави відбулося у виняткових історичних обставин, що сприяють досягненню найкращих результатів в економіці і в інших областях. Проте, вже на ранніх етапах свого існування, федеральний уряд оголосив національний інтерес США і активний захист американських виробників. Таким чином,

перший міністр фінансів США Олександр Гамільтон в своїй доповіді Конгресу «Про заохочувати заводи" в 1791 році закликав до великомасштабних заходів державної підтримки молодій американській промисловості в її боротьбі за зовнішні ринки [16, с.31].

Згодом питання економічної безпеки знайшло практичне вираження в політиці президента США Рузвельта в період після економічної кризи 1929-1933 рр. 29 червня 1934 року рішенням президента Рузвельта був створений Федеральний комітет з економічної безпеки на чолі з міністром праці Френсіс Перкінс. До складу комітету увійшли міністри юстиції, фінансів, торгівлі і глава Федеральної служби екстреної допомоги. Вона розробила «Новий курс», який показав відхід від класичної теорії і практики державного втручання в економічне життя. Нова економічна політика фактично став переломним лінії і перехід від «чим менше держави, тим краще, принцип безпеки суспільства – турботливої держави» [20].

Майже до середини ХХ століття проблема економічної безпеки як явище в науковій теорії не піднімалося. Пожвавлення наукового інтересу до розуміння проблем економічної безпеки на Заході відбувається в кінці 80-х – початку 90-х років. Це пояснюється тим, що грошово-структурна криза 70-х років; боргова криза 80-х і в кінцевому рахунку, розпад РЕВ і Радянського Союзу на початку 90-х років ХХ століття., що призвело до більшої відкритості національної економіки, економічної інтеграції, що супроводжуються зростає не тільки залежність і взаємозалежність між державами, зростаюча глобалізація світової економіки. У таких умовах одна з ключових завдань багатьох країн полягає в забезпеченні національної економічної безпеки.

На сучасному етапі, характеризується вченими як епоху глобалізації, питання економічної безпеки не втратила свою гостроту і контрастність, навіть більше актуалізувалася. Це пов'язано з діалектичними протиріччями, що проявляється з одного боку, швидкий розвиток процесів лібералізації та інтеграції, що призводить до відкритості та взаємозалежності національних економік на світовому ринку, з точки зору яких політична ізоляція і

економічний ізоляціонізм окремі держави не мають зміст; з іншого боку - є проблема самозбереження і розвитку окремих суверенних держав, їх політичної та економічної самоствердження на міжнародній арені. На початку ХХІ століття. Глобалізація фінансового сектора, що проявляється в розвитку європейських валют, система транснаціональних банків, утворюючи велику мережу офшорних компаній і глобальних мереж, які забезпечують миттєві руху капіталу, створює можливість руйнування навіть стабільних економік, викликаючи адекватну політичну зміни. Передчуття негативні наслідки глобалізації призвело до розвитку в багатьох країнах, концепції національної безпеки, основні елементи якої були економічної і фінансової безпеки [20].

У колишньому Радянському Союзі і Україні в 90-х роках ХХ століття. був свідком вибуху інтересу з боку вчених, політичних та громадських діячів до проблеми економічної безпеки. З практичної точки зору, був досягнутий певний прогрес: поняття економічної безпеки увійшли в словник нормативних правових документів. І зайняв чітку позицію в політичних дискусіях з економічних питань. Зокрема, Конституція України, прийнята на п'ятій сесії

Верховна Рада України 28 червня 1996, чітко вказано, що поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою українського народу (ст. 17). Проте, система економічної безпеки в нашій країні тільки починає формуватися. Вперше вона була викладена в Програмі Кабінету Міністрів України, затверджених Верховною Радою України в жовтні 1996 року і розглядатися тільки в "боротьбі зі злочинністю" (№ 412). Ретельно питання економічної безпеки були виділені в Концепції (основах державної політики) національної безпеки України, ухваленого Верховною Радою України від 16 січня 1997 року був визначений національні інтереси, внутрішні і зовнішні загрози для їх реалізації, основний напрямки політики національної безпеки України в економічній сфері. У березні 1998 року вступив в силу Закон України «Про безпечність та оборони Ради національної України», яка визначила основні функції і повноваження відповідно до Конституції

України (ст. 107), координуючого органу в країні з питань національної безпеки. А19 червня 2003 року Закон України «Про національну безпеку України», який встановлює правові основи національної безпеки і принципи загроз безпеки систематично національних інтересів і національної безпеки, зокрема, в економічній сфері.

Нинішня економічна ситуація в Україні переконливо свідчить про те, що проблема економічної безпеки набуває першочергового значення і актуальність. Основною метою економічної безпеки держави ефективно використовувати державні ресурси для запобігання загрозам і забезпечення стабільного розвитку і функціонування економіки в майбутньому.

Фінансова безпека як складова економічної безпеки відіграє важливу роль у формуванні фінансово-кредитного сектора держави. Її забезпечення базується на чинній нормативно-правовій базі України.

За словами українських вчених: «фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на всіх рівнях фінансових відносин, забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій та установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання зобов'язань».

Головною умовою розвитку держави в ринкових умовах, на інноваційних засадах є належний рівень фінансового забезпечення, критерієм якого виступає фінансова безпека. Сутність економічної безпеки держави це збалансованість і стійкість до негативного впливу будь-яких загроз, здатність забезпечувати сталий і ефективний розвиток держави.

Сутність категорії «фінансова безпека держави» характеризується збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, які б використовувались державою і мали стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, а також, здатність фінансової системи держави забезпечити реалізацію власних фінансових інтересів, місію і завдання достатніми обсягами фінансових ресурсів.

Сам процес забезпечення фінансової безпеки може включати: оцінку загроз економічній безпеці, що мають політико-правовий характер; оцінку поточного рівня забезпечення фінансової безпеки; оцінку ефективності запобігання можливій шкоді від негативних дій; планування комплексу заходів із забезпечення фінансової безпеки і розробку рекомендацій стосовно його реалізації; бюджетне планування практичної реалізації пропонованого комплексу заходів; планування корпоративних ресурсів; оперативну реалізацію запланованих дій у процесі здійснення суб'єктом господарювання фінансово-господарської діяльності.

Перехід до ринкової економіки означає також перехід до ринкових методів регулювання економічних процесів. В ринковій економіці це, насамперед, монетарні та фіскальні важелі впливу. Виходячи з цього, спроможність держави забезпечити прийнятний на цей час рівень забезпечення фінансової безпеки держави пов'язується з ефективністю дії бюджетно-податкових і грошово-кредитних важелів, які є основними ринковими регуляторами соціально-економічного розвитку держави [14, с.120].

Фінансова безпека держави є багатоаспектним явищем, її стан динамічно змінюється, тому потрібно здійснювати ретельний моніторинг фінансової системи, а також вивчати проблеми, що виникають під впливом реформування національної економіки, регіоналізації і глобалізації світової економіки, інтернаціоналізації фінансових потоків тощо [21, с.11].

Поняття фінансової безпеки повинне базуватись не тільки на розподілі і перерозподілі грошових ресурсів, але й включати конкретні фінансові інструменти, які б формували рух капіталу і розподіляли рух коштів в кредитно-фінансовій політиці.

На думку українських вчених, неадекватне реагування щодо недосконалості бюджетної політики і нецільове використання коштів бюджету, а також фіскальний характер системи оподаткування, призведе до фінансової кризи, яка виявляється у різкому падінні ВВП, порушенні процесу формування і розподілу централізованих фондів держави, дестабілізації банківської

системи, знеціненні національної валюти та дефолти з суверенних боргів [21, с.17].

Стратегія забезпечення фінансової безпеки – це політичний і економічний курс в діяльності фінансових органів державної влади, економічних і фінансово-банківських структур, направлений на створення умов і ресурсів фінансової стабілізації і економічного росту при зберіганні єдності і цілісності держави. Фінансова безпека регіонів повинна забезпечуватись всіма засобами і інструментами державної політики, всіма господарюючими суб'єктами і фінансовими інститутами, які приймають участь у виробленні і реалізації сформульованої стратегії безпеки.

Сутність фінансової безпеки країни полягає у захисті державних інтересів фінансово-кредитної сфери держави від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз.

Ґрунтуючись на підході М. Єрмошенка до визначення сутності фінансових інтересів держави можна стверджувати, що фінансові інтереси держави виступають носіями суперечностей фінансово-кредитної сфери держави, тому вони нерозривні між собою, водночас є джерелами і рушіями розвитку фінансово-кредитної сфери країни [21].

На нашу думку, під сутністю національних фінансових інтересів слід розуміти сукупність об'єктивних потреб країни, задоволення яких забезпечує ефективне функціонування та сталий розвиток фінансово-кредитної сфери країни.

Критерієм фінансової безпеки держави є стабільний, збалансований розвиток фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної та фондової систем, а також ціноутворення, що характеризується стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування економіки країни.

Для аналізу суті та структури економічної безпеки можна застосувати низку критеріїв, зокрема [21, С. 28]:

- здатність господарської системи (держави, групи держав, регіону, світу) до розвитку;
- вплив чинників і бар'єрів господарського розвитку;
- стан господарської системи і здатність її елементів протистояти негативному зовнішньому впливу, який уповільнює економічний розвиток, дестабілізує політичну та економічну систему, знижує обороноздатність;
- оптимальне співвідношення між зовнішньоекономічною інтеграцією та внутрішньоекономічним розвитком;
- ступінь чутливості держави до змін у сфері економіки, які можуть у різний спосіб нести загрозу національній безпеці.

Критеріями діагностики стану економічної безпеки держави також можуть бути [21, с. 19]:

- економічна незалежність, насамперед, можливість здійснювати державний контроль за національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародному поділі праці;
- стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів господарської системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізаційних факторів;
- здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, вести ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Фінансову безпеку необхідно розглядати як базову складову національної безпеки, її матеріальну основу і, разом з тим, як взаємопов'язану систему

певних елементів і рівнів. Забезпечення фінансової безпеки є виключною прерогативою держави.

Розрізняють дві форми фінансової безпеки:

- зовнішня – можливість протистояти загрозам, які породжує зовнішнє середовище;
- внутрішня – можливість протистояти загрозам, які виникають усередині системи.

На фінансову безпеку впливає дія загроз, розглянемо основні з них:

- 1) слабкість банківсько-кредитної системи;
- 2) нерозвиненість страхового ринку;
- 3) слабкість фондового ринку;
- 4) неефективне використання фінансових ресурсів;
- 5) недосконалість податково-бюджетної системи;
- 6) зростання "тіньової" економіки та її криміналізація;
- 7) високий рівень інфляції;
- 8) низький рівень фінансового менеджменту [12, с. 8].

Забезпечення фінансової безпеки країни повинно здійснюватись передусім за рахунок мобілізації усіх внутрішніх фінансових ресурсів шляхом ефективного використання механізмів та важелів бюджетної, податкової, амортизаційної, грошово-кредитної політики.

Отже, фінансову безпеку слід розглядати як стан певного економічного суб'єкта (особи, ділового підприємства, галузі, регіону, держави, групи держав тощо), за якого відбувається його розвиток, ефективне використання ресурсів, усуваються внутрішні та зовнішні загрози та підтримується достатній рівень стабільності.

1.2. Еклектика фіскального регулювання у системі забезпечення фінансової безпеки держави

Фіскальна безпека – це ефективне проведення фіскальної політики, яка покликана здійснювати регулювання державних видатків і податкових надходжень для забезпечення повної зайнятості, стабільності та економічного росту, а також характеризується здатністю держави впливати на економічну кон'юнктуру шляхом регулювання системи оподаткування і державних витрат.

Одним з головних завдань уряду країни є забезпечення необхідного рівня її фінансової безпеки. Це зумовлює необхідність формування цілісної системи державного регулювання економічної безпеки.

Державне регулювання фінансової безпеки поділяється на три види: правове, адміністративне та економічне. До останнього належить регулювання фінансової безпеки за допомогою фіскальних інструментів.

Для з'ясування суті фіскального регулювання фінансової безпеки розглянемо категорію – фіскальне регулювання. Термін – фіскальний походить від латинського —*fisc* і в перекладі означає казенний [31, с. 96]. Фіскальне регулювання – це зміни в урядових видатках і оподаткуванні, що спрямовані на досягнення повної зайнятості та неінфляційного внутрішнього обсягу виробництва .

Під фіскальним регулюванням розуміють також – політику уряду, яка стосується обсягів урядових закупівель, трансферних платежів і податків [31].

Більшість вітчизняних науковців фіскальне регулювання ототожнюють з процесом змін у системі оподаткування та урядових видатків, що здійснюються з метою зменшення коливань ділових циклів, сприяння швидкому зростанню економіки з високою зайнятістю та без високої неконтрольованої інфляції.

Проте, слід також зазначити, що термін – бюджетне регулювання вживається часто і нині економістами, що стоять на позиціях аналітичної економії у значенні фіскального регулювання. Зокрема, стверджується, що фіскальне регулювання – це бюджетне регулювання, скероване на зміну

сукупного попиту шляхом зміни державних видатків і податків [31]. У науковій літературі можна зустріти і таке визначення: Бюджетне регулювання – політика державних видатків, податкових ставок і державних запозичень; спосіб регулювання державних доходів та видатків з метою впливу на загальний рівень економічної активності, підтримки ринкової рівноваги та стимулювання розвитку окремих сфер національної економіки. Воно здійснюється шляхом розроблення та реалізації державного бюджету. Подібної точки зору дотримуються й інші дослідники.

Аналізуючи державне регулювання в ринковій економіці, вони оперуть лише терміном – бюджетного регулювання, під яким розуміють – політику зміни державних видатків і доходів з метою підтримки ринкової рівноваги і стимулювання розвитку окремих сфер і галузей національної економіки.

Деякі дослідники поняття – фіскального та бюджетного регулювання ототожнюють з бюджетною політикою: фіскальне регулювання – це бюджетна політика, яка спрямована на регулювання і запобігання небажаних змін сукупного попиту шляхом запланованих змін державних видатків і податків, нероздільна із грошовою політикою держави, та спрямована на те, щоб пом'якшити коливання сукупного попиту за допомогою бюджетного дефіциту або надлишку. Отже, фіскальне регулювання фінансової безпеки – вид державного регулювання, яке здійснюється урядом за допомогою дискреційних та недискреційних інструментів фіскальної політики, пов'язане зі зміною оподаткування, обсягу державних видатків чи їх перерозподілом з метою забезпечення та посилення економічної безпеки окремих суб'єктів, регіонів, галузей економіки та господарської системи в цілому.

Фіскальне регулювання економічної безпеки передбачає використання певних інструментів. Першим з них є доходи державного бюджету.

Під доходами у Бюджетному кодексі України розуміють: доходи – це всі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, дарунки, гранти) [10].

З визначення випливає, що доходи поділяються на:

а) податкові надходження – загальнодержавні та місцеві податки та збори;

б) неподаткові надходження – передбачають доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу, надходження від штрафів та фінансових санкцій, а також інші неподаткові надходження;

в) доходи від операцій з капіталом;

г) трансферти – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Одним з найвагоміших інструментів фіскального регулювання економічної безпеки є податки. Саме їм належить одна з провідних функцій регулювання економічних процесів. Ще у XVII ст. науковці зазначали, що жодне державне питання не вимагає такого мудрого і розважливого розгляду як питання про те, яку частину слід брати у підданих і яку частину залишати їм [31].

На думку більшості вчених-економістів, податки – це примусові платежі державі домогосподарствами чи фірмами у вигляді грошей (або товарів і послуг), взамін яких домогосподарство чи фірма не отримує товару або послуги. Зустрічається також таке трактування: податки – це частина доходу, що сплачується фірмами та домогосподарствами у розмірі, встановленому законом. У вузькому розумінні до податків належать фіскальні вилучення, що утворюють дохід державного бюджету. В широкому розумінні під податками розуміють всі фіскальні вилучення, встановлені державою, у тому числі відрахування до цільових позабюджетних фондів.

Дуже часто під податками розуміють кошти, які стягуються державою з економічних агентів (виробників, споживачів, власників факторів виробництва) з метою вирішення проблем більш справедливого розподілу доходів або підвищення ефективності ринкової системи [76, с. 55].

У сучасній економічній літературі існує багато підходів до класифікації податків. Податки можуть бути загальні та особливі. Прикладом податків першого роду є податки з продажу, на майно, подушний; податки другого роду стягують з певних видів майна чи доходу (наприклад, податок на автомобіль, спадщину) [76, с. 126]. За іншими критеріями податки поділяють на прямі, непрямі та байдужі. Прямим називається податок, коли його платять безпосередньо з того джерела, яке обкладене цим податком. Прикладом можуть слугувати податок на дохід або податок з капіталу. Непрямим називається податок, який встановлюють таким чином, що вносить його у казну одна категорія осіб, проте фактично сплачує інша. Класичним прикладом такого податку є податок з продажу або ПДВ.

Байдужим називається податок, який встановлюють так, що джерело його сплати не має значення і може бути будь-якою комбінацією доходів (наприклад, подушний податок) [76].

Прямі податки поділяють на особисті й реальні. Відмінність між ними полягає у співвідношенні платника й об'єкта оподаткування. При особистих податках первинним є платник, а вторинним – об'єкт оподаткування. При реальних – навпаки.

Особисті податки встановлюються персонально для конкретного платника. Є чотири види особистих податків: подушний, прибутковий, майновий, на спадщину і дарування.

Реальні податки передбачають оподаткування майна за зовнішніми ознаками. До них належать земельний, домовий, промисловий, на грошовий капітал. У сучасних умовах найпоширенішими є особисті податки, зокрема прибутковий і майновий.

Залежно від суб'єкта оподаткування, прибутковий податок поділяється на два види: з фізичних і юридичних осіб. Податок з фізичних осіб стягується з особистих доходів громадян – заробітної плати та інших доходів, а також персоніфікованого прибутку підприємців. Уперше цей податок був запроваджений у Великій Британії у 1799 р. для фінансування війни проти

Наполеона. Ним оподатковували лише високі доходи і застосовували низькі ставки податку. Податок з юридичних осіб стягують із загального доходу (прибутку) підприємства.

Прибутковий податок, завдяки притаманній йому регулюючій функції, забезпечує задоволення інтересів майже усіх суспільних груп та досягнення цілей політики держави. Саме тому, незважаючи на всі труднощі у стягненні цього податку, його застосовують майже у всіх країнах світу, включно з Україною.

Майновий податок накладається на майно, яке перебуває у власності того чи іншого суб'єкта оподаткування. Цю форму податків широко застосовують при місцевому оподаткуванні. У разі використання цього податку основною є фіскальна функція (регульовальна – обмежена).

Податок на спадщину і дарування є різновидом майнового оподаткування і має разовий характер. Його стягують у випадку переходу власності від однієї до іншої особи у прямій формі або через систему державного мита за диференційованими ставками, що дає змогу, крім фіскальної функції, виявитись і функції регуляторній.

Подушний податок накладають на фізичних осіб незалежно від рівня їхніх доходів. Застосування цього податку частково обмежує права людини, тому у країнах з громадянським суспільством він не застосовується, хоча відома спроба уряду Маргарет Тетчер запровадити цей податок наприкінці 1980-х років у Великобританії [76]. Подушний податок має яскраво виражену фіскальну функцію.

Серед реальних податків найпоширенішими є земельний і промисловий податки. Земельний податок стягують із власників землі, враховуючи певні особливості, зокрема: родючість ґрунтів, місце знаходження ділянки, тощо. Можуть застосовувати різноманітні форми виділення об'єкта оподаткування й обчислення даного податку. Земельний податок має яскраво виражену фіскальну функцію.

Скажімо, за умови врахування розміру ділянки і родючості ґрунтів сплата земельного податку не залежить від результатів господарювання. Визначаючи диференційовані ставки не тільки залежно від родючості ґрунтів, а й від місця розташування земельної ділянки, держава має змогу регулювати розподіл економічних ресурсів та їх ефективне використання.

Промисловий податок стягують з різних видів промислів, які приносять дохід.

Однак на відміну від прибуткового податку, він не передбачає точного обліку доходів, а оподаткування ведуть за зовнішніми ознаками майна, яке пов'язане з одержанням доходів. Особливого значення у податковій системі й податковій політиці цей податок не має і застосовується переважно при місцевому оподаткуванні.

Податок на нерухомість установлюють на житлові будівлі та приміщення для торгівлі і промислів на підставі їх оцінки за зовнішніми ознаками.

Податок на грошовий капітал поширюється на кошти, вкладені в цінні папери, з урахуванням доходу, який вони приносять. Поширенішим, однак, є оподаткування не грошового капіталу, а фактичного доходу, що отримується від нього. Таке оподаткування може здійснюватись або індивідуально через оподаткування дивідендів, або інтегровано через установлення податку на весь нерозподілений прибуток до виплати із нього дивідендів, а в окремих випадках і подвійно.

Незважаючи на те, що реальні податки були першими формами прямого оподаткування, у сучасних умовах вони значно поступаються місцем особистим податкам.

Що ж стосується непрямих податків, то їх поділяють залежно від характеру торговельної діяльності на дві підгрупи: акцизні збори і фіскальні монополії на внутрішніх ринках, та ввізні мита при експортно-імпортних економічних стосунках.

Акцизний збір – податок, який накладають на видатки на деякий продукт або на кількість продукту, яку купують. Акцизи – це непрямі податки, що входять у ціни певних товарів і стягуються в момент їх придбання [106, С. 626].

Термін «акциз», походить від латинського – *accido* і означає «відрізати, відсікати» – непрямий податок, здебільшого на предмети широкого вжитку, комунальні та транспортні послуги [76].

Залежно від методу встановлення надбавки розрізняють фіксовані (накладаються у грошовій формі на одиницю товарів і не залежать від ціни реалізації та інших, нецінових чинників) й пропорційні ставки акцизних зборів (накладаються у процентах до обсягу реалізації).

Відповідно, пропорційні акцизи поділяються на універсальні й специфічні.

Універсальні акцизи накладаються на весь обсяг реалізації. Специфічні – на окремі види товарів (тютюнові вироби, алкоголь тощо). Саме специфічні акцизи були першою формою акцизних зборів. Перехід до універсальних пов'язується із розширенням номенклатури товарів, що підпадали під оподаткування акцизами.

Першою формою універсальних акцизів став податок з продажу (купівель). Суть його зводиться до визначення об'єкта оподаткування сукупного обсягу продажу (купівлі) товарів. У подальшому податок з продажу трансформувалася у податок з обороту, розширивши при цьому і об'єкт оподаткування за рахунок оподаткування послуг.

Ці різновиди універсальних акцизів мають кумулятивний характер, що, за умов інтенсифікації господарських відносин, гальмує економічний розвиток. У зв'язку із цим було запроваджено таку форму універсального акцизу як податок на додану вартість, застосування якого дає змогу уникати подвійного оподаткування.

Ще одним видом непрямого оподаткування на внутрішніх ринках є фіскальна монополія. Фіскальна монополія – діяльність уряду, пов'язана із встановленням монопольних цін на внутрішніх ринках на певні товари та

послуги з метою наповнення бюджету. Монополія держави може бути повною або обмеженою. За умов повної монополії уряд контролює виробництво і реалізацію певних товарів за встановленими цінами. За умов обмеженої – монополізує або тільки процес ціноутворення, або ціноутворення і виробництво певних товарів, або ціноутворення і реалізацію. У сучасних умовах фіскальна монополія практично не застосовується.

При експортно-імпортних економічних стосунках застосовують ще один вид непрямих податків – мито. Мито – податок, який накладає країна на імпортовані товари. Мито як і земельний податок має досить тривалу історію.

Про вплив податків на фінансову безпеку стверджував також відомий англійський економіст Д. Рікардо. На його думку, будь-які податки зменшують нагромадження капіталу. А відтак, податки, з точки зору Д.Рікардо, є злом для національної економіки [75].

Аналізуючи вплив податків на фінансову безпеку країни слід з'ясувати поняття податкового ризику – ймовірність виникнення потенційної загрози для платника податків понести фінансові втрати або недоодержати доходи через несплату податків, здійснення податкових правопорушень. До основних видів податкових ризиків належать [75]:

- ризик несплати податків, який призводить до негативних наслідків у вигляді штрафів, пені, неустойок;
- ризик податкового контролю, який призводить до виникнення санкцій і втрат через невиконання платниками податків законодавчих податкових актів;
- ризик посилення податкового навантаження, диференційований за видами господарської діяльності й податкам;
- ризик податкової мінімізації – імовірність понести фінансові втрати, пов'язані з діями платника податків з мінімізації податкових платежів;
- ризик карного переслідування податкового характеру, що веде або до істотних фінансових втрат платника податків, або до позбавлення волі платника податків за здійснення правопорушень.

Загрозу фінансовій безпеці створює дестимулюючий вплив оподаткування на економічну активність суб'єктів господарювання, а також незаплановані втрати бюджету від недоотримання податкових надходжень. Головними наслідками невваженої податкової політики, які можуть генерувати загрози фінансово-економічній безпеці держави, на нашу думку, є:

- тіньова економіка;
- наявність та збільшення рівня податкового боргу;
- незаконне використання податкових пільг;
- незаконне виготовлення і збут підакцизних товарів;
- приховування податків;
- проведення фіктивних зовнішньоекономічних операцій.

Також факторами зниження рівня безпеки можуть бути:

- непродумана податкова політика;
- високий рівень оподаткування суб'єктів господарювання, який стримує зростання підприємницької активності (особливо у сфері інноваційного виробництва);
- корумпованість сфери адміністрування податків;
- ухил від сплати податків значної частини економічних агентів; 52
- розширення масштабів та видів тіньової економічної діяльності, яка прихована від оподаткування;
- недостатньо ефективна робота правоохоронних органів щодо запобігання податковим злочинам та правопорушенням;
- наявність суперечностей у законодавстві стосовно регулювання податкових відносин.

Значення податкової системи у забезпеченні економічної безпеки полягає у створенні таких умов господарювання, за яких практично унеможлиблюється зловживання фінансовими (бюджетними) коштами і переорієнтація руху капіталів у тіньову економіку. Поряд з цим податкова система має функціонувати таким чином, щоб була можливість отримувати фінансові

ресурси у обсягах, які необхідні для виконання державою покладених на неї функцій.

Зниження рівня оподаткування, надання інвестиційних пільг можуть перетворюватися на інструмент конкурентної боротьби, який дає можливість виключно за рахунок податкових преференцій отримувати конкурентні переваги [71]. Вплив оподаткування на рівень безпеки може здійснюватися через ставки оподаткування (зниження, підвищення, диференціація), базу оподаткування (через включення або виключення окремих операцій з бази оподаткування) або перекладання податків (через узгодження механізмів справляння прямих і непрямих податків, особливості оподаткування доходів громадян).

Серед фіскальних інструментів регулювання фінансово-економічної безпеки країни, на нашу думку, слід назвати оптимізацію середнього рівня податкового навантаження, обсягу боргових запозичень, спрощення процедури адміністрування сплати податків, податкові пільги для стимулювання рівня ділової активності тощо. (рис. 1.1).

Важливим фіскальним знаряддям економічної безпеки країни є урядові видатки. Згідно з Бюджетним кодексом України: видатки – кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум [76]. Згідно з Бюджетним кодексом України існують такі 4 види класифікації видатків:

- а) за функціями, які виконують видатки (функціональна класифікація);
- б) за економічною суттю операцій, при проведенні яких здійснюються видатки (економічна класифікація);
- в) за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація);
- г) за бюджетними програмами (програмна класифікація).

За економічною класифікацією видатки поділяються на поточні, капітальні та видатки кредитування за вирахуванням погашення. Згідно з

відомчою класифікацією визначається перелік головних розпорядників бюджетних коштів. За її допомогою Державне казначейство України та місцеві фінансові органи ведуть реєстр усіх розпорядників бюджетних коштів. Програмна класифікація видатків бюджету застосовується при формуванні бюджету за програмно-цільовим методом.

Державні видатки слід класифікувати за складниками економічної безпеки.

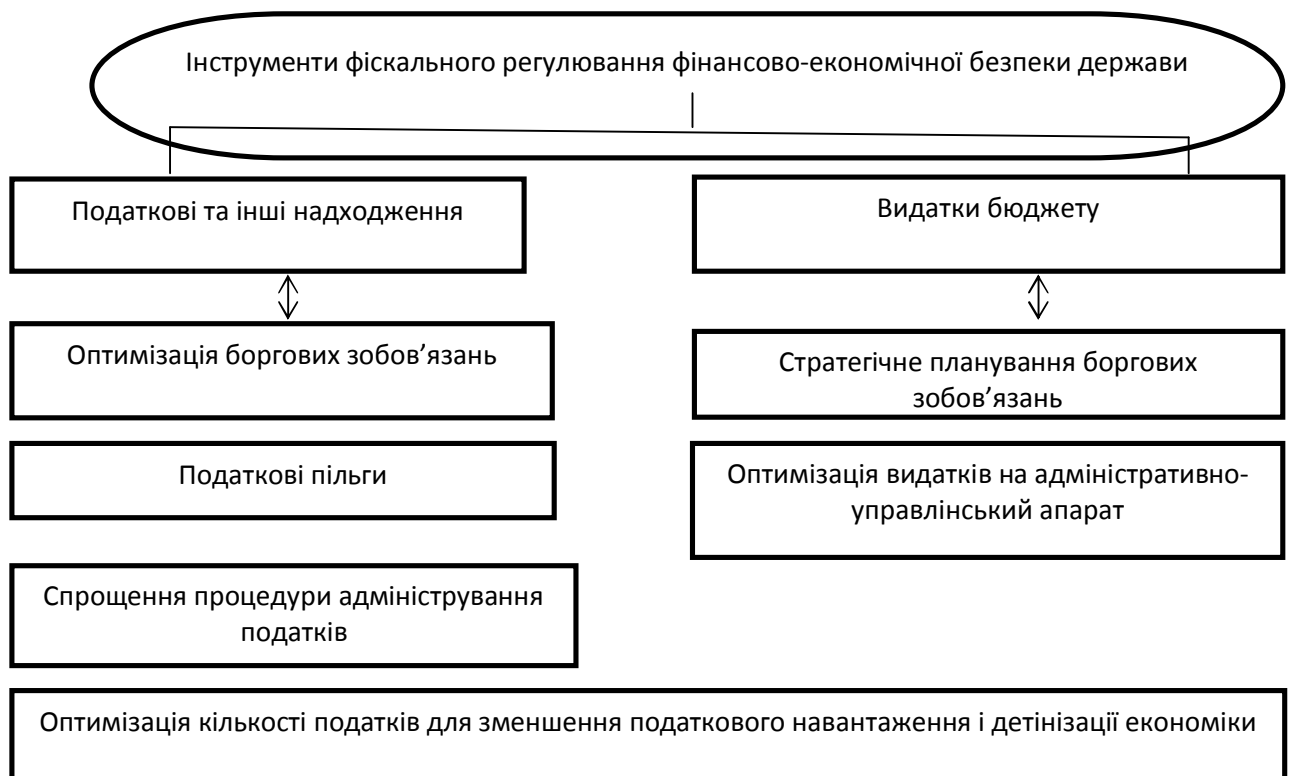

Рис. 1.1. Інструменти фіскального регулювання фінансово-економічної безпеки держави*

*Складено автором самостійно

Це, на нашу думку, найкраще дає можливість зробити функціональна класифікація видатків. У Бюджетному кодексі наводиться такі рівні функціональної класифікації видатків [10]:

- розділи, в яких визначаються видатки бюджетів на здійснення відповідно загальних функцій держави, місцевого самоврядування;
- підрозділи та групи, в яких конкретизуються напрями спрямування

бюджетних коштів на здійснення відповідно функцій держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування.

Відповідно до функціональної класифікації усі видатки державного бюджету поділяється на 10 основних напрямків, кожному з яких присвоюється персональний код.

Відповідно до класифікації видів економічної безпеки, статті державних видатків можна поділити на такі групи :

- а) видатки, які впливають на воєнно-економічну безпеку:
  - 1) видатки на оборону;
  - 2) видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу;
- б) видатки, які впливають на еколого-економічну безпеку:
  - 1) видатки на охорону навколишнього природного середовища;
- в) видатки, які впливають на соціально-демографічну безпеку:
  - 1) видатки на охорону здоров'я;
  - 2) видатки на духовний та фізичний розвиток;
  - 3) видатки на освіту;
  - 4) видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення;
- г) видатки, які впливають на фінансово-економічну безпеку:
  - 1) видатки на загальнодержавні функції;
  - 2) видатки на житлово-комунальне господарство;
  - 3) видатки на транспорт;
  - 4) інші видатки на економічну діяльність;

Деякі економісти, вважають, що урядові видатки – це витрачання урядом грошей (або товарів та послуг), в обмін на які він не отримує товарів і послуг поточного виробництва [76].

Видатки всіх бюджетів поділяються на поточні видатки і видатки розвитку.

Поточні видатки – це видатки бюджетів на фінансування мережі підприємств, установ, організацій і органів влади, заходів щодо соціального захисту населення та інших заходів, що не належать до видатків розвитку. В

складі поточних видатків окремо виділяються видатки бюджету, зумовлені зростанням мережі перелічених вище об'єктів із зазначенням усіх факторів, які вплинули на обсяг видатків.

Видатки розвитку – це видатки бюджетів на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема:

- фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення;
- фінансування структурної перебудови економіки;
- субвенції та інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням.

До основних бюджетних видатків належать: видатки на фінансування установ та організацій освіти, культури, науки, охорони здоров'я, соціального забезпечення і соціального захисту населення, утримання органів державної влади і самоврядування; оборону; природоохоронні заходи; інші заходи, що фінансуються відповідно до законодавства. Ще одним інструментом у системі фіскального регулювання економічної безпеки є бюджетні трансферти, як особливий інструментарій. Вчені дають таке визначення поняття трансфертів стосовно бюджетів:

«Трансферти (від фр. *transfert*; лат. *transfere* – переносити, переводити) – кошти, що передаються з державного бюджету до місцевих бюджетів або з місцевих бюджетів вищого рівня до бюджетів нижчого рівня у формі дотацій, субсидій, субвенцій тощо» [76], «трансферти – це форма перерозподілу частки коштів, які мобілізовані у доходах бюджетів».

У Бюджетному кодексі України також дано більш загальне визначення цього терміну: «Міжбюджетні трансферти – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого». Види міжбюджетних трансфертів відображено на рис. 1. 2

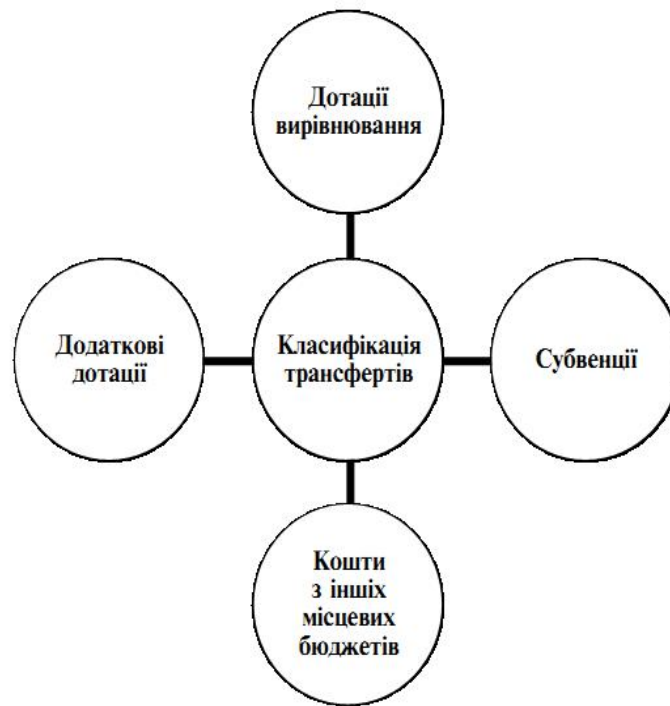

Рис. 1. 2. Класифікація міжбюджетних трансфертів*

*Побудовано за допомогою [66]

У процесі бюджетного регулювання активно використовуються такі методи безоплатної допомоги, що надається бюджетам нижчого адміністративного рівня за рахунок засобів бюджетів вищого адміністративного рівня, як дотація, субвенція і субсидія. При цьому субвенція і субсидія традиційно вважаються більш прогресивними методами бюджетного регулювання, ніж дотація [75].

Згідно з визначенням, «дотація – це асигнування з метою збалансувати бюджети нижчих рівнів, тобто покрити розрив між доходами і видатками» [75]. Інші автори дають ґрунтовніше, ширше і більш різнобічне визначення поняття дотація: «Дотація – це кошти, безвідплатно видані з бюджету».

Розрізняють два види дотацій: 1) допомога, що надається підприємствам, організаціям на покриття збитків, зумовлених незалежними від них причинами; 2) бюджетна – надається бюджету у випадках перебільшення видатків над доходами (як метод бюджетного регулювання); вона виділяється безповоротним порядком у твердій грошовій сумі з коштів бюджетів вищого рівня бюджетам нижчого рівня для їх збалансування у разі перевищення видатків над доходами.

Можна зустріти також таке визначення бюджетної дотації – виділена безповоротно тверда грошова сума з вищої ланки бюджетної системи для збалансування цього бюджету у випадках перебільшення видатків над доходами. Дотація виділяється в твердій грошовій сумі [66].

Найбільш точно, на нашу думку, визначенням дотації наведено у Бюджетному кодексі України: «під дотацією слід розуміти трансфертні ресурси, що передаються з державного бюджету України до місцевих бюджетів або з місцевих бюджетів вищого адміністративного рівня до місцевих бюджетів нижчого адміністративного рівня безповоротно для збалансування їхніх доходів та видатків». Крім того, доцільно дотації спрямовувати на збалансування поточних місцевих бюджетів. Об'єктивні ж критерії надання дотацій слід розробити в рамках механізму фінансового вирівнювання, який слід у законодавчому порядку закріпити в Україні [20].

Серед фіскальних інструментів регулювання економічної безпеки країни слід згадати субвенції і субсидії. Субвенція – це фінансова допомога бюджету нижчого рівня на конкретні орієнтири за умови, що для їх досягнення використовуються кошти цього бюджету.

Субвенція видається бюджету нижчого рівня з чітко обумовленим цільовим призначенням, як допомога на програми і заходи соціального розвитку. Кошти у вигляді субвенції додаються як часткова допомога до фінансових ресурсів, які виділяються з бюджету на певні цілі. Регіональний або місцевий орган самоврядування не має права використовувати ці кошти на інші цілі.

Отже, субвенція є також видом грошової допомоги, але це часткова цільова допомога. Решту суми коштів, що не вистачає для фінансування певного заходу органу місцевого самоврядування, він повинен профінансувати сам.

Часто під субвенцією також розуміють «трансфертні ресурси, які передаються з державного бюджету України до місцевих бюджетів або з місцевих бюджетів вищого адміністративного рівня до місцевих бюджетів

нижчого адміністративного рівня на фінансування цільових видатків і які підлягають обов'язковому поверненню їх у разі нецільового використання».

З наведених вище визначень субвенцій випливає, що їхніми відмінними рисами є те, що вони мають цільовий характер, виділяються переважно за бюджетом розвитку і на основі пайової участі у фінансуванні передбачених видатків та можуть бути повернені до бюджету, з якого були надані, у разі порушення умов або неповного їх використання.

Слід також проаналізувати таке знаряддя фіскального регулювання економічної безпеки як субсидії. З позиції деяких економістів, субсидія – це цільова, переважно разова, грошова допомога бюджету нижчого рівня [211, С. 118]. Можна зустріти також таке визначення: «субсидія – метод бюджетного регулювання, який застосовується з метою збалансування місцевих бюджетів, зміцнення їхньої доходної бази. Передається з вищих ланок бюджетної системи нижчим. Субсидії надаються на безповоротне фінансування певних заходів і конкретних установ, тобто мають цільовий характер» [209, С. 116].

На наш погляд, більш точним є таке визначення субсидій – трансфертні ресурси, що надаються з державного бюджету України до місцевих бюджетів або з місцевих бюджетів вищого адміністративного рівня до місцевих бюджетів нижчого адміністративного рівня на фінансування цільових видатків [20].

Субсидії мають стати основною формою державного фінансування делегованих повноважень виконавчої влади органам місцевого самоврядування. Ці та інші статті видатків можна згрупувати у шість основних напрямів: 1) національна оборона; 2) утримання державного апарата; 3) фінансування приватного сектора економіки; 4) соціальні видатки; 5) фінансування розвитку економіки; 6) державний борг.

Державні видатки використовуються для досягнення стабільності цін, зростання ВВП, досягнення повної зайнятості, тощо. Саме урядові видатки, на думку кейнсіанців, є головним інструментом втручання держави у циклічний розвиток економіки. Державні інвестиції і поточні державні видатки можна

фінансувати навіть за рахунок збільшення державного боргу та дефіциту державного бюджету задля досягнення – ефективного попиту.

Іншої точки зору дотримуються представники класичної школи економічної теорії. Вони вважають, що збільшення внутрішніх і зовнішніх позик призводить до зростання державного боргу, що може спричинити банкрутство держави як позичальника.

Для досягнення макроекономічної стабільності держава може використовувати дискреційне фіскальне регулювання – це цілеспрямоване регулювання податків та державних видатків для впливу на реальний ВВП і зайнятість, контролю за інфляцією та сприяння економічному зростанню. Слово «дискреційна» означає, що зміни в податках та державних видатках залежать від рішень уряду.

Уряд може, на власний розсуд, здійснити один із трьох основних варіантів фіскального регулювання:

- збільшити державні видатки;
- зменшити податки;
- застосувати певну комбінацію перших двох заходів.

Якщо бюджет збалансований, фіскальне регулювання під час спаду чи депресії призведе до появи бюджетного дефіциту, тобто перевищення державних видатків над податковими надходженнями.

Насамперед проаналізуємо фіскальне регулювання у двох наступних ситуаціях:

- у ситуації економічного спаду доцільно застосувати стимулювальне фіскальне регулювання. Стимулювальне фіскальне регулювання спрямоване на послаблення або корегування наслідків спаду і передбачає зростання сукупного попиту, спричинене збільшенням державних видатків, зменшенням податків, яке зумовить розширення споживчих видатків.
- якщо існує інфляція попиту, допомогти подолати її можна за допомогою стримувального, або рестрикційного, фіскального

регулювання. Уряд може зменшити видатки; збільшити податки або поєднати певним чином обидва заходи. Коли економіка стикається з інфляцією попиту, фіскальне регулювання діятиме у напрямку створення надлишку державного бюджету – перевищення податкових надходжень над державними видатками.

Фіскальній системі властиві внутрішні автоматичні і дискреційні стабілізатори. Основними знаряддями дискреційної фіскальної політики є: зміни ставок оподаткування, громадські роботи і проекти громадського залучення [66]. На нашу думку, дана класифікація фіскального регулювання фінансової безпеки України дозволить в подальшому чітко структурувати інструменти регулювання та полегшити аналіз економічної безпеки за складниками.

Висновки до розділу 1

На основі дослідження проведеного у першому розділі зроблено такі висновки і узагальнення:

1. Фінансову безпеку слід розглядати як стан певного економічного суб'єкта (особи, ділового підприємства, галузі, регіону, держави, групи держав тощо), за якого відбувається його розвиток, ефективне використання ресурсів, усуваються внутрішні та зовнішні загрози та підтримується достатній рівень стабільності.
2. Фінансова безпека складається з множини складових елементів, які в сукупності утворюють поняття системи економічної безпеки держави. Розрізняють зовнішню та внутрішню економічну безпеку.
3. Фіскальне регулювання економічної безпеки – це вид державного регулювання, яке здійснюється урядом за допомогою дискреційних та недискреційних інструментів фіскальної політики, пов'язане зі зміною оподаткування, обсягу державних видатків чи їх перерозподілом з метою

забезпечення та посилення економічної безпеки окремих суб'єктів, регіонів, галузей економіки та господарської системи в цілому.

4. Фіскальне регулювання передбачає використання певних інструментів. Першим з них є доходи державного бюджету, які поділяються на: а) податкові надходження – загальнодержавні та місцеві податки та збори; б) неподаткові надходження – передбачають доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу, а також інші неподаткові надходження; в) доходи від операцій з капіталом; г) трансферти – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав на безоплатній та безповоротній основі.
5. Податки та видатки є важливими чинниками економічної безпеки країни. Вплив оподаткування на рівень безпеки здійснюється через ставки податків (їх зниження, підвищення, диференціація), базу оподаткування (включення або виключення окремих операцій), перерозподіл податків між окремими економічними суб'єктами (узгодження механізму справляння прямих і непрямих податків, особливості оподаткування доходів громадян тощо).
6. Важливим фіскальним інструментом регулювання фінансової безпеки є державні видатки. За їх допомогою досягається стабільність цін, зростання ВВП, повна зайнятість тощо. Саме урядові видатки є головним інструментом втручання держави у циклічний розвиток економіки.

—

РОЗДІЛ 2

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ІМАНЕНТНА СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Причини та дистрибутивні ефекти послаблення фіскальної складової фінансової безпеки

В Україні досі не розроблено ефективну систему індикаторів фінансової безпеки та їх критичні значення, вихід за межі яких веде до руйнівних процесів в економіці. Міністерством економічного розвитку і торгівлі України розроблено перелік граничних показників стану фінансової безпеки, однак органи державної статистики більшість з них не обчислюють. Відповідно, відсутній дієвий моніторинг стану економіки на підставі зазначених індикаторів, не здійснюється моделювання ситуацій та вироблення механізму попередження негативних явищ в економіці [21, с. 49].

Як свідчить світова та вітчизняна фінансова теорія та практика, основними причинами та факторами, які послаблюють фінансову безпеку є такі диспропорції у сфері державних фінансів:

1. Надмірно експансійна бюджетно-податкова політика (індикатором якої виступає значний дефіцит бюджету) збільшує потреби держави у залученні позичкових коштів, призводить до зростання відсоткових ставок за позиками та підвищує кредитні ризики для кредиторів держави і ризики рефінансування боргу для Уряду.

Експансійна бюджетно-податкова (фіскальна) політика зазвичай виливається у розширення дефіциту поточного рахунку (що породжує загрози для стійкості платіжного балансу), і може стати чинником зростання попиту на іноземну валюту та вилучення міжнародних резервів.

2. Суттєве зростання умовних зобов'язань держави або вірогідність їх перекладення на державний бюджет збільшують ризики дефолту та інфляції

для суб'єктів фінансового ринку і викликають тиск на валютний курс або ж породжують проблеми з рефінансуванням державного боргу для Уряду.

3. Значні обсяги державного короткострокового боргу та державного боргу в іноземній валюті відіграють важливу роль при оцінці ризиків ліквідності і платоспроможності інвесторами. Вагомі диспропорції в структурі державного боргу за валютами чи термінами погашення можуть призводити до виникнення валютних і боргових криз на основі очікувань, які самореалізуються.

Р. Хеммінг, М. Келлі і А. Шіммельфеніг у рамках емпіричного дослідження фіскальної вразливості, боргових і фінансових криз дійшли висновку про те, що доволі значущими та інформативними показниками у рамках систем «раннього попередження» криз є ряд фіскальних індикаторів. За результатами дослідження фахівців МВФ роль сигналів фінансових і боргових криз можуть виконувати такі показники державних фінансів:

- загальний баланс центрального уряду, % ВВП;
- первинний баланс центрального уряду, % ВВП;
- загальне фінансування дефіциту центрального уряду, % ВВП;
- зміна чистих вимог банківського сектору до центрального уряду, % ВВП;
- загальний борг центрального уряду, % ВВП;
- довгостроковий зовнішній державний борг і гарантований державою борг, % ВВП;
- борг центрального уряду, деномінований в іноземній валюті, в % до загального боргу;
- загальні видатки і кредитування центрального уряду, % ВВП;
- процентні видатки центрального уряду, в % до загальних видатків;
- видатки центрального уряду на оборону, в % до загальних видатків;
- соціальні видатки центрального уряду, в % до загальних видатків;
- доходи і гранти центрального уряду, % ВВП;
- неподаткові доходи центрального уряду, % загальних доходів;

– гранти центрального уряду, % загальних доходів [21].

Загалом, при проведенні економічних досліджень виявлення зон вразливості стало більш-менш реалістичним завданням, однак проблема точного передбачення кризи та її часових рамок залишилася невирішеною. Жоден набір індикаторів не дозволяє спрогнозувати настання різних типів криз.

В процесі розгортання боргових, валютних криз і «раптових зупинок» важливу роль відіграють глобальні фактори. До числа таких факторів часто відносять: погіршення умов торгівлі, різкі стрибки світових відсоткових ставок і цін на сировину. Так, наприклад, зростання процентних ставок в США надало поштовх до виникнення криз суверенної заборгованості в Латинській Америці у 1980-х рр.

Як правило, фінансовим кризам передують підвищення відсоткових ставок у розвинутих країнах або раптові зміни цін на сировинні товари, особливо нафту. Проте, і низькі відсоткові ставки також можуть стати чинником виникнення кризових явищ. Зокрема, Д. Тейлор вказує на те, що у багатьох випадках світові фінансові кризи розгорталися в умовах низьких відсоткових ставок. Інші дослідження наводять докази тісного зв'язку між нещодавньою кризою та глобальними дисбалансами, які існували у 2000-х роках.

Емпіричні дослідження підтверджують, що раптові зупинки потоків капіталу у більшості випадків пов'язані з глобальними шоками. Досвід країн з ринками, що формуються, наприклад, Латинської Америки і Азії у 1990-х рр. і Центральної та Східної Азії в 2000-х показує, що після періоду інтенсивного припливу капіталу, зазвичай, відбувається різка зупинка чи зворотній рух капіталу, які зумовлюються впливом глобальних шоків.

Теоретичне узагальнення моделей фінансових криз та накопиченого емпіричного досвіду дозволяє зробити висновок про те, що кризи зазвичай характеризуються сукупністю таких елементів:

1. Об'єктивні передумови. «Слабкі місця» і зони вразливості роблять країну чутливою до впливу різних шоків. Стійкий і значний бюджетний

дефіцит та високий державний борг, дефіцит поточного рахунку платіжного балансу, низький обсяг міжнародних резервів, значні фінансові розриви у балансах банків, ін. вважаються об'єктивними передумовами кризи.

2. Зовнішні та/ або внутрішні шоки. Шоки виникають внаслідок зміни об'єктивних і суб'єктивних умов – цін на експортовані товари, відсоткових ставок на міжнародних ринках, оцінок ризикованості боргових інструментів країн з ринками, що формуються. Такі зміни зазвичай негативно впливають на ключові аспекти економічної діяльності і можуть запускати в дію ланцюг кризових подій.

3. Економічна політика уряду і органів грошово-кредитного регулювання. Курс бюджетно-податкової і валютно-курсової політики, темпи інфляції і дотримання бюджетних правил, а також рішення державних органів, які приймалися напередодні та у ході фінансових криз, мають значний вплив на гостроту і ступінь поширення кризи.

4. Поведінка і дії економічних суб'єктів. До даної групи факторів відносяться рішення суб'єктів фінансового ринку – інвесторів, кредиторів, вкладників банків, ін. – які пов'язані з довірою чи недовірою до фінансової системи і державної політики. Початок і поглиблення кризи часто обумовлюються відмовою інвесторів від рефінансування боргу уряду та банків, рішенням вкладників вилучити депозити з банків. Можуть також мати місце сплановані дії економічних агентів, такі як спекулятивні атаки на національну валюту.

Таким чином, фінансова криза є результатом взаємного поєднання і взаємовпливу об'єктивних передумов (зон вразливості), дії зовнішніх чи внутрішніх шоків (тригерів), помилок економічної політики і негативної реакції економічних агентів.

Тобто за сформованих зон вразливості вплив факторів (подій) зовнішнього чи внутрішнього характеру, які суттєво посилюють боргове навантаження або звужують можливості для рефінансування боргу, можуть

викликати ланцюгову реакцію боргової кризи. Нами було ідентифіковано основні рушійні сили (тригери), які можуть вести до виникнення боргової кризи в Україні.

Згідно з нашими оцінками, основними тригерами боргової кризи є:

- експансійна бюджетно-податкова політика (умови спрацювання: корекція курсу реформ і нарощування соціальних зобов'язань; виникнення додаткових потреб у рекапіталізації державних компаній та/ або системних банків);
- вплив іноземного капіталу з України (умови спрацювання: зниження схильності міжнародних інвесторів до прийняття ризиків, виникнення боргової кризи у країні із схожими соціально-економічними умовами, політична дестабілізація в Україні. Нездатність протистояти впливу шоків ситуацій та виникнення кризових явищ на внутрішньому фінансовому ринку та/ або у реальному секторі);
- недовіра до економічної політики держави, зниження доходів бюджету і низький попит на ОВДП (умови спрацювання: погіршення економічної ситуації у країні, корупційні скандали, наростання панічних настроїв на фінансовому ринку);
- падіння світових цін на металопродукцію та інші товари українського експорту, зниження доходів бюджету (умови спрацювання: погіршення кон'юнктури міжнародних товарних ринків під впливом шоків попиту чи шоків пропозиції).
- Зазначені елементи кризового механізму тісно взаємопов'язані між собою (див. рис. 2.1).
- Помилки економічної політики підвищують вразливість країни до впливу зовнішніх шоків.

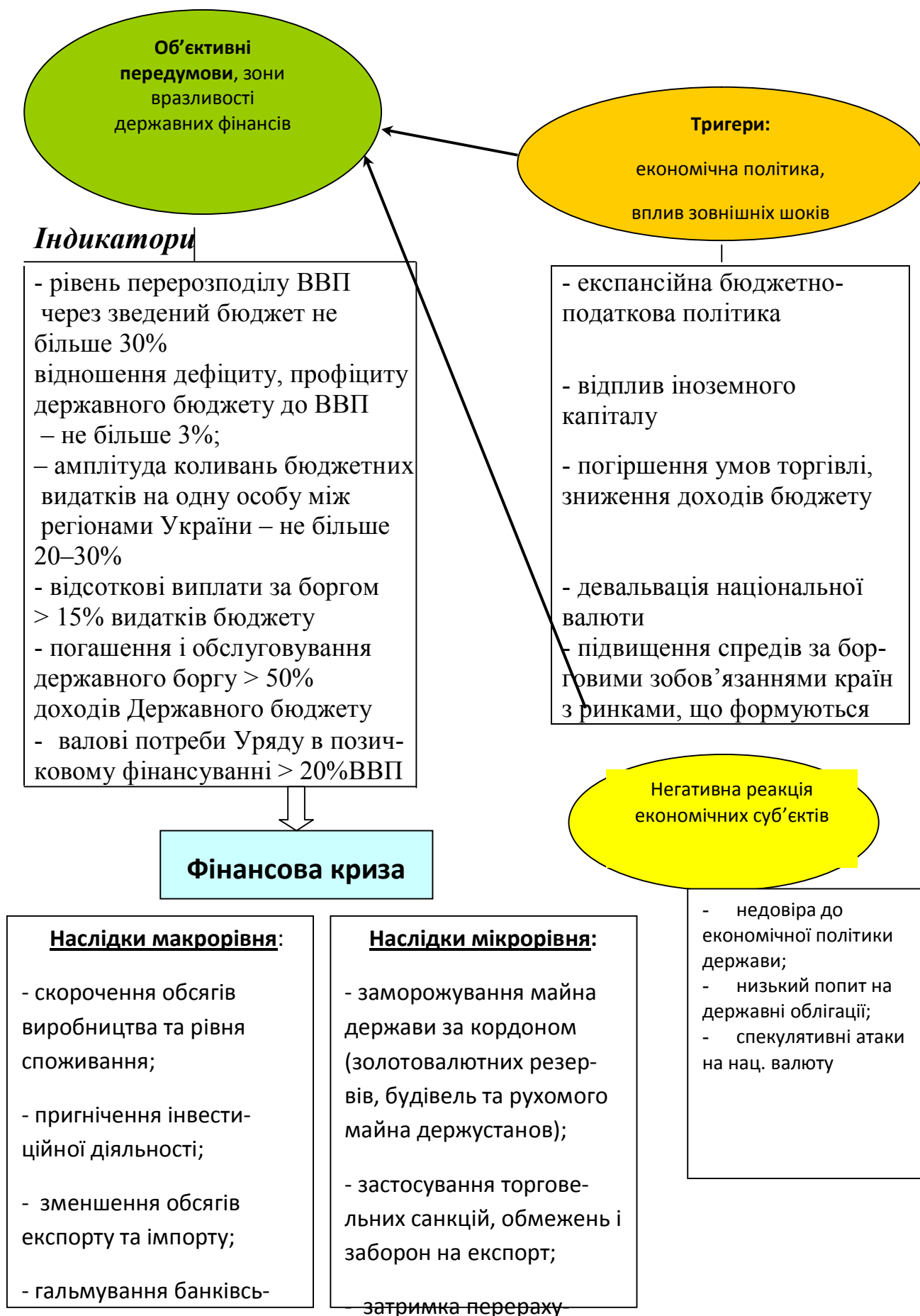

Рис. 2.1. Передумови і наслідки фінансових криз для економіки держави [31]

- Довіра інвесторів і вкладників залежить, як від зовнішніх умов, так і від міцності макроекономічних показників країни та раціональності економічної політики.
- Проведення надмірно м'якої монетарної політики може призвести до перегріву економіки і накопичення надмірного обсягу боргів.

У 2014-2015 рр. українська економіка відчувала на собі впливи зовнішніх негативних ефектів, створених раніше дисбалансів, як зовнішніх, так і внутрішніх про засвідчують показники ВВП подані у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Динаміка основних макроекономічних показників (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та без частини зони проведення антитерористичної операції з 2014 р.) [3]

	Номінальний ВВП, млн грн	Реальний ВВП, млн грн	У постійних цінах 2010 року, % до відповідного періоду попереднього року	
			Індекс фізичного обсягу ВВП	Індекс індекс-дефлятор ВВП
2011	1299991	1138338	105,5	114,2
2012	1404669	1141055	100,2	107,8
2013	1465198	1140750	100	104,3
2014	1556728	1062835	93,2	114,8
2015	1979543	1043245	92,6	112,4

Також несприятлива цінова кон'юнктура на зовнішніх ринках, військовий конфлікт на Сході України, анексія АР Крим і м. Севастополя, торговельні обмеження зі сторони Російської Федерації негативно позначилися на економіці країни (рис.2.2).

Згідно рис.2.2 спостерігаємо негативну тенденцію зниження реального ВВП у 2015 році. Відтак, ВВП у 2015 році скоротився на 6, 8% (або на 77915 млн. грн.). Обсяг номінального ВВП навпаки, продовжує зростати в порівнянні з 2014 роком, що склало на 6,9% більше [3].

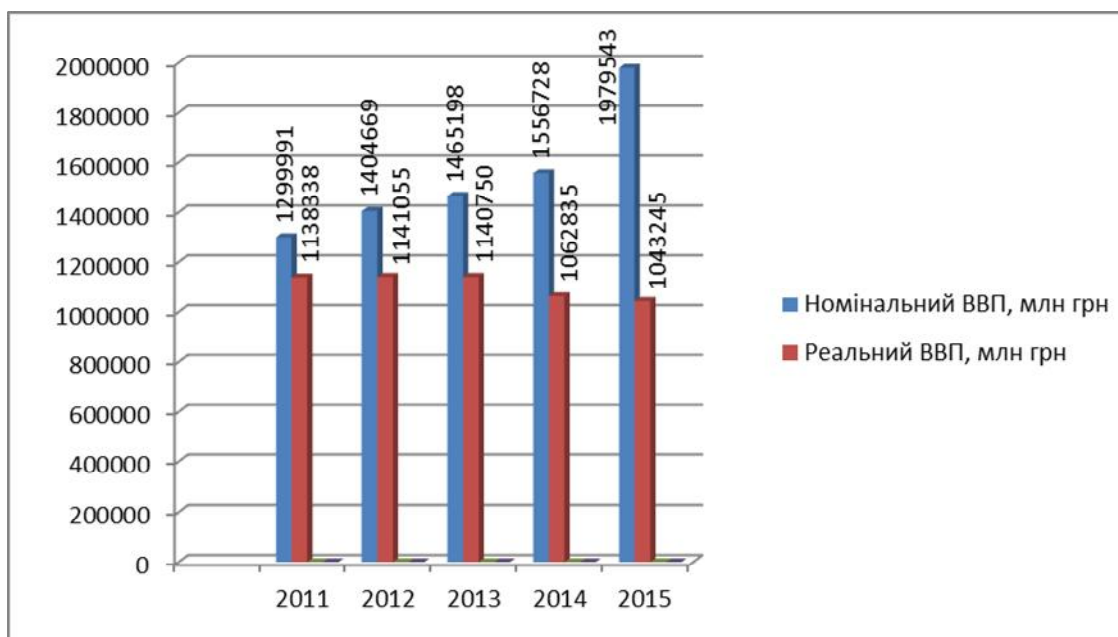

Рис. 2.2. Динаміка реального та номінального ВВП України за 2011-2015 рр. *

*Складено авторами самостійно за даними [3]

Таке відхилення між показниками номінального і реального ВВП свідчить про інфляційні процеси в країні в зв'язку з ростом цін на товари та послуги з одночасним скорочення обсягів виробництва, споживання (надання) цих товарів (послуг), що не могло не позначитись на зниженні купівельної спроможності населення та його добробуті. Просте порівняння показує, що в 2015 році ціни росли в 50 разів інтенсивніше, ніж в 2014-му. Тенденцію про масштаб інфляції можна отримати на підставі індикатора, який називається дефлятор ВВП. Він відображає, наскільки виросли ціни в цілому в масштабах економіки. На сайті Державної служби статистики України дефлятор ВВП України за підсумками 2014 позначений на рівні 47,4% [3]. Такі оцінки відображають реальність, з якою зіткнулися жителі країни. Ціни на багато груп товарів, особливо на імпортовані, виросли в два і більше рази [3]. Зазначені тенденції можна побачити за допомогою рисунка 2.3.

У 2014 р. відбулося значне прискорення темпів падіння промислового виробництва, яке за підсумками року становило 10,2 %.

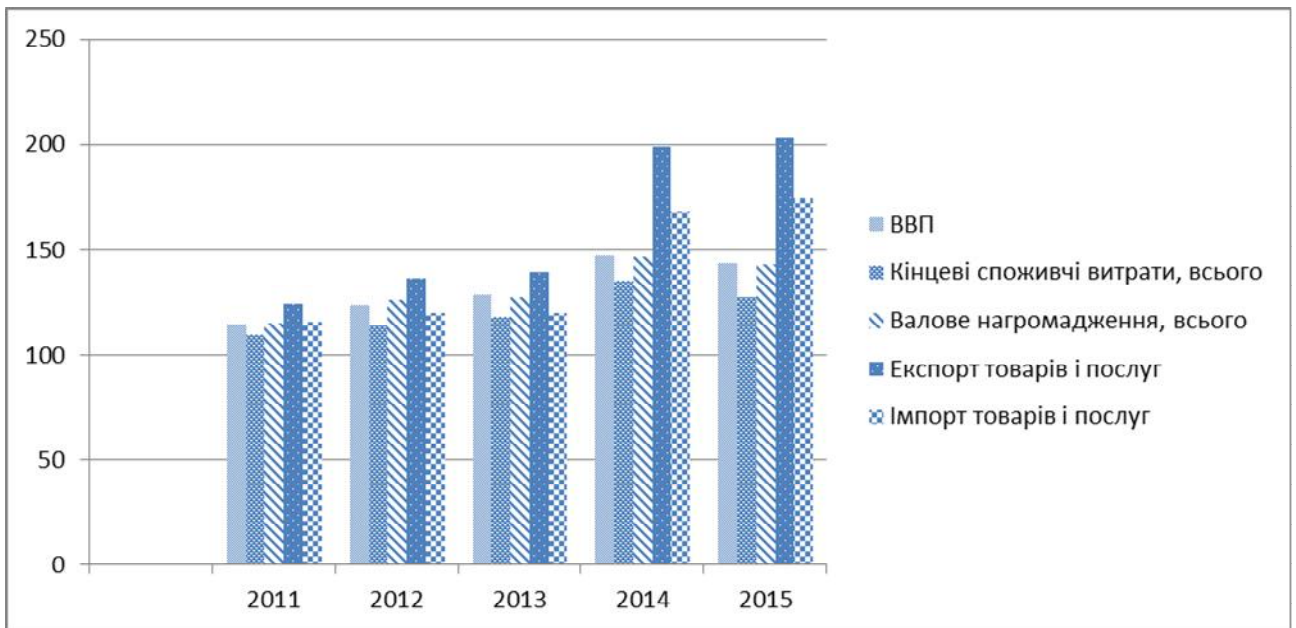

Рис. 2.3. Індокси-дефлятори ВВП України за категоріями кінцевого використання*

*Складено авторами самостійно за даними [3]

Негативну динаміку продемонстрували всі основні агреговані види промислової діяльності: скорочення обсягів виробництва у добувній промисловості і розробленні кар'єрів становило 13,7 %, переробній промисловості – 9,3 %, постачанні електроенергії, газу, пари і кондиційованого повітря – 6,6 %. Такий тренд багато в чому був зумовлений падінням виробництва у Донецькій та Луганській областях (на 31,5 % і 42 % відповідно у 2014 р.). Падіння обсягів виробництва у поточному році також пояснюється зменшенням попиту, що викликане зниженням рівня купівельної спроможності населення. Стрімка інфляція на тлі глибокої девальвації гривні сильно підірвала доходи населення, відповідно, вдарила по роздрібній торгівлі, по інвестиціям домогосподарств, що не могло не відбитися на макроекономічних показниках, зокрема на триваючому зменшенні обсягів виробництва [3]. Тенденція збільшення номінального ВВП разом зі скороченням реального продовжується і в 2015 році. Так, за I квартал поточного року обсяг номінального ВВП сягнув позначки у 367,6 млрд. грн., що є рекордною за останні п'ять років, але обсяг реального ВВП в порівнянні з I кварталом 2014 року скоротився на 13 % і становив лише 259,8 млрд грн (для порівняння, у I кварталі 2012 року реальний ВВП становив 264,9 млрд грн). Тобто, можна припустити, що країна

повернулася до показників трирічної давнини і передумов для призупинення подальшого падіння наразі не очікується [4]. Падіння реального ВВП у II кварталі 2015 року уповільнилося до 14,6% у річному вимірі (-0.5% порівняно з I кварталом 2015 року за вирахуванням сезонного чинника). У III кварталі 2015 року, реальний ВВП порівняно з II кварталом за вирахуванням сезонного чинника зріс на 1%. Але Нацбанк погіршив оцінку падіння економічної активності за результатами 2015 року до 11,6% (порівняно з попереднім прогнозом). Це обумовлене відсутністю значного прогресу у відновленні контролю над зоною АТО, переглядом на прогнозованому періоді умов торгівлі для України в бік погіршення, більш суттєвим спадом експорту в Росію, жорсткішою фіскальною та монетарною політикою [3]. Крім цього, інфляція має не тільки монетарний характер через девальвацію гривні, однією з найважливіших причин інфляційного сплеску може бути катастрофічне зростання тарифів на комунальні послуги, яке продовжуватиметься і в наступному 2016 році [4].

ВВП України, як країни з сировинною економікою, багато в чому залежить від зовнішніх цін на основні статті експорту, – зерно, руду і метал. І хоча агросектор навіть в умовах кризи продовжує залишатися прибутковим, ведення бойових дій на сході країни, де сконцентрована велика кількість підприємств видобувної та машинобудівної промисловості, зумовило значне падіння надходжень експортної валютної виручки, підсиливши дефіцит інвалюти на українському ринку. Поряд з цим, ключовими факторами девальвації гривні протягом останніх двох років стали негативні ділові очікування, зменшення притоку прямих іноземних інвестицій, значні витрати на обслуговування державного боргу, девальвація валют країн-торгових партнерів тощо. За 2015 рік офіційний курс національної валюти зменшився з 1 576,86 грн./100 дол. США станом на 01.01.2015 р. до 2 400,07

грн./100 дол. США станом на 01.01.2016 р. (рис.

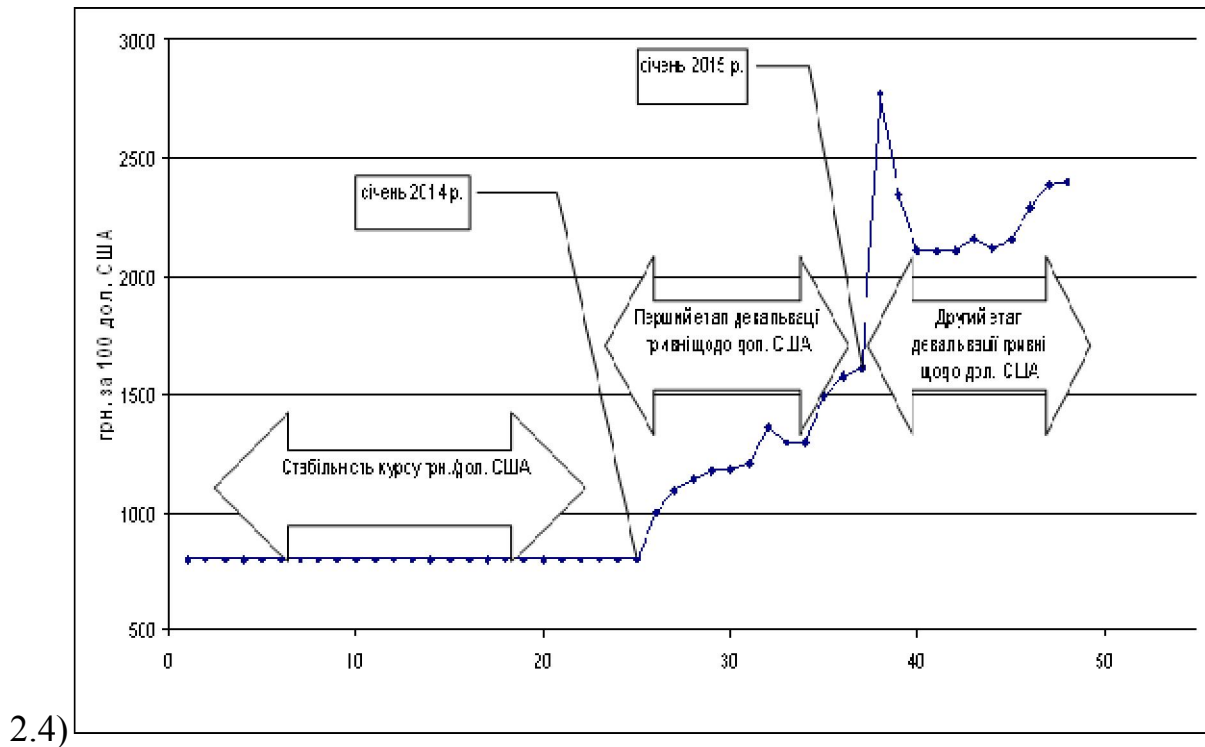

Рис.2.4. Динаміка офіційного курсу гривні до іноземних валют у 2010-2015 рр.*

*Складено на основі [6]

Перший період – з січня 2012 р. до січня 2014 р. На цьому етапі підтримується стабільний обмінний курс гривні щодо долара США. Курсові коливання на даному проміжку часу були незначними: різниця між максимальним і мінімальним курсовим значенням становила 0,33 грн. за 100 дол. США.

Другий період – з лютого 2014 р. до січня 2015 р. характеризується зниженням обсягів золотовалютних резервів до критичного рівня – 7,5 млрд. дол. США; реальний ВВП впродовж 2014 р. скоротився на 6,8%, експорт товарів зменшився на 19,9%, баланс товарів та послуг становив мінус 4606 млн. дол. США (див. табл. 2.2). В цілому за результатами 2014 р. дефіцит зведеного платіжного балансу становив 13,3 млрд. дол. США. На фоні зменшення надходжень іноземної валюти на внутрішній валютний ринок спостерігалось зростання девальваційних очікувань з одночасним зростанням попиту на іноземну валюту, в наслідок чого, впродовж 2014 р. гривня відносно долара США девальвувала на 97,3% [3].

Таблиця 2.2

Динаміка показників зовнішньої торгівлі впродовж 2012-2015 рр.*

Роки Показник	2011	2012	2013	2014	2015
Експорт товарів та послуг, млн. дол. США	83652	86516	81719	65436	47797
Темпи зміни експорту, %	27,47	3,42	-5,54	-19,93	-26,96
Імпорт товарів та послуг, млн. дол. США	93797	100863	97353	70042	49488
Темпи зміни імпорту, %	34,75	7,53	-3,48	-28,05	-29,35
Баланс товарів та послуг, млн. дол. США	-10145	-14346	-15634	-4606	-1691

*Розраховано за даними Національного банку України [2]

Саме 2014 р. став роком вимушеної відмови від штучно стабільного обмінного курсу гривні та переходу до гнучкого обмінного курсу, який визначається фундаментальними факторами ринку: попитом та пропозицією.

Одним з головних чинників, який впливає на фіскальну безпеку є стан державних фінансів, який у свою чергу залежить від збалансованості державного бюджету. Збалансованість державного бюджету визначають як відношення величини бюджетного дефіциту до ВВП, національного доходу або ж видатків бюджету. Згідно з міжнародною практикою допустимий рівень бюджетного дефіциту становить 2-3% від ВВП, 5% національного доходу та 10% видатків Державного бюджету.

На думку фахівців Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, прийнятним для економічної безпеки є дефіцит державного бюджету у розмірі 3% від ВВП. Як свідчать дані рис. 2.7, цей показник в Україні є значно вищим. Упродовж 2008-2010 рр. рівень дефіцитності державного бюджету зріс більше ніж у 4 рази (з 1,32% до 5,94%). У 2011 році рівень дефіцитності знизився до 1,81%, однак упродовж 2012-2013 рр. знову зріс до 4,4%. (табл. 2.3) Така ситуація значно знижує рівень фінансово-економічної безпеки, призводить до зростання державного боргу та посилює інфляційні процеси у вітчизняній економіці.

Таблиця 2.3.

Дефіцит державного бюджету в Україні у 2011-2015 рр.*

Показники	2011	2012	2013	2014	2015
Дефіцит (-) / профіцит (+) Державного бюджету України:					
<i>у млрд. грн.</i>	-23,6	-53,5	-64,7	-78,1	-32,9
<i>у % до ВВП</i>	1,8	3,8	4,4	5	1,7

*Складено автором на підставі даних [3-6]

Рівень фінансово-економічної безпеки тривалий час знижувався унаслідок незбалансованого зростання рівня цін.

Важливо врахувати й те, що розвиток прихованої інфляції був типовим для всіх країн з адміністративною економікою, і наша країна не становила винятку.

Розглядаючи специфіку інфляційного процесу в Україні, слід врахувати досить значний тиск на цінову динаміку зовнішньоекономічних чинників. Вплив зовнішніх чинників на інфляцію в Україні здійснювався за декількома основними напрямками:

- зростання цін на імпортовані товари (передусім на енергоносії);
- доларизація української економіки;
- вивезення капіталу з України;
- зростання зовнішнього боргу.

Серед зовнішніх чинників, які негативно вплинули на розвиток інфляційних процесів в Україні, належить і вивезення капіталу.

Доцільно зазначити, що упродовж останніх років Україні вдалося значно знизити інфляційний потенціал за допомогою інструментів антиінфляційної політики. У 2008 р. темп інфляції складав 22,2%. Починаючи з 2010 року цей показник поступово зменшується, і у 2012 р. в Україні простежувалась дефляція, проте починаючи з 2013 році інфляційні процеси відновились (рис 2.5).

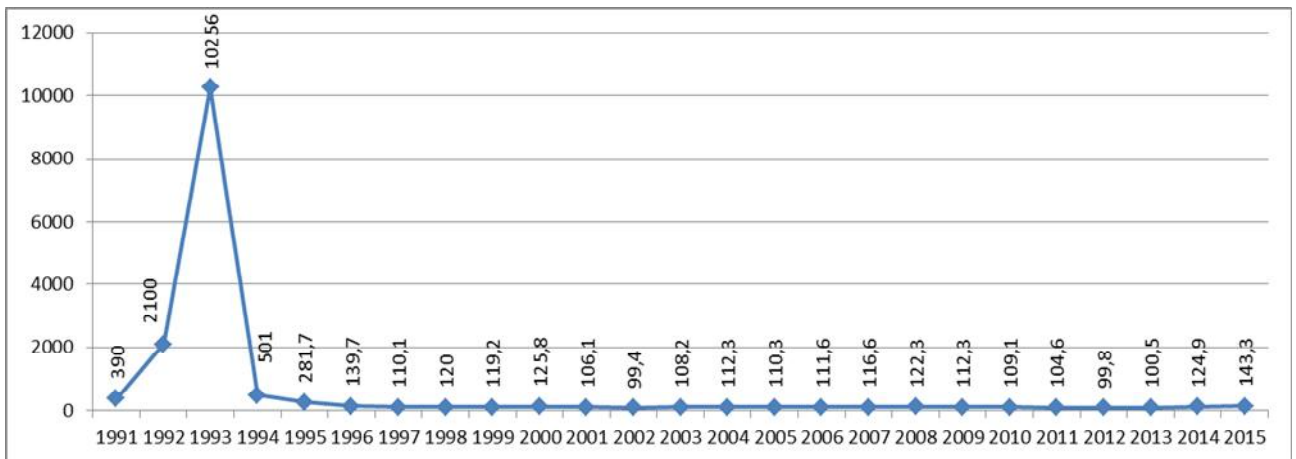

Рис.2.5. Індеси споживчих цін у 1991 - 2015 рр. (у % до попереднього року)*

*Складено автором на підставі даних Державної служби статистики України [32].

Отже, упродовж усього трансформаційного періоду в Україні спостерігалось зниження рівня фінансової безпеки. Основними причинами цього, на нашу думку, є відсутність ефективної моделі трансформації економіки на ринкових засадах, яка б відповідала специфіці нашого суспільства, а також відсутність надійної системи фінансової безпеки, яка б сприяла створенню самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки та забезпечила б її захист від зовнішніх і внутрішніх деструктивних впливів.

Про зниження рівня фінансової безпеки в Україні свідчить спадна динаміка реального ВВП, один з найвищих у світі показник енергомісткості вітчизняного виробництва, високий рівень інфляції тощо. За значенням ІЛР Україна поступається не лише розвинутим країнам, але і більшості країн Центрально-Східної Європи

2.2. Аналіз доходів і видатків державного бюджету в системі фіскального регулювання рівня фінансової безпеки України

Важливу роль у регулюванні рівня фінансової безпеки відіграють ті інструменти фіскальної політики, що забезпечують формування доходів державного бюджету – податки, неподаткові надходження, рентні платежі тощо. Згідно з Бюджетним кодексом України доходи державного бюджету поділяють на такі види [10]:

- а) податкові надходження;
- б) неподаткові надходження;
- в) доходи від операцій з капіталом;
- г) трансферти.

До податкових надходжень належать встановлені законами України податки та збори загальнодержавного та місцевих рівнів, які є обов'язковими платежами. До неподаткових надходжень належать доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності та інші неподаткові надходження.

Доходи державного бюджету впливають на загальний рівень економічної безпеки та рівень безпеки усіх її складових.

Проведемо аналіз виконання дохідної частини державного та місцевих бюджетів. Дані про обсяги та структуру доходів державного бюджету в розрізі бюджетної класифікації наведено у таблиці 2.4.

Система мобілізації доходів повинна забезпечити рівномірне, регулярне і стійке надходження коштів на рахунки бюджету, а також таке їх документальне оформлення, яке б дало змогу фінансовим органам мати своєчасну інформацію про виконання плану за доходами [11, с. 10].

У аналізованій період сума доходів бюджету коливається з 2007р. по 2008р. доходи зростають від 165,9 млрд. грн. до 231,7 млрд. грн., проте вже порівняно з 2009р. та 2010р. почали зменшуватися від 231,7 млрд. грн. на 22

млрд. грн. щодо 2009, а з 2010 на – 27,1 млрд. грн.. З 2010 р. по 2012 р. доходи зростають з 240,6 млрд. грн. до 346,1 млрд. грн., проте вже у 2013 р. показник знизився на 6,9 млрд. грн.. до 339,2 млрд. грн., що пов'язано зі зменшенням суми податкових надходжень в структурі доходів. У 2014 р. сума зросла до 357,1 млрд. грн., тобто на 17,9 млрд. грн., або 5,3%, а вже у 2015р. сума доходів становить 534,7 млрд. грн., тобто на 177,6млрд.грн. зросла від попереднього року.

Таблиця 2.4

Динаміка основних макроекономічних показників України
за 2007-2015рр.* [3]

№	Показники (млрд.грн)	2011	2012	2013	2014	2015
1	Податкові надходження	261,6	274,7	262,7	280,2	409,4
2	Неподаткові надходження	49,1	68,2	72,9	68,3	120
3	Офіційні трансферти	2,7	1,2	1,6	2,1	3,1
4	Цільові фонди	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
5	Доходи від операцій з капіталом	0,5	1,3	0,2	0,9	0,2
6	Разом	314,6	346,7	339,2	357,1	534,7

Якщо проаналізувати показники, які формують доходну частину Державного бюджету, вирізняються саме податкові надходження котрі мають найбільшу частку, щодо його формування. Обсяг податкових надходжень до Державного бюджету України протягом проаналізованого періоду має тенденцію до зростання, окрім, 2009р. та 2010р. де вони становили меншу суму порівняно з попереднім 2008р., з 2009р. зменшилися на 18,9 млрд. грн. щодо 2008, а з 2010 зменшилися на 1млрд.грн також щодо цього ж року. Найбільше зростання спостерігається у 2015 р. на 129,2млрд. грн..

До доходної частини Державного бюджету з урахуванням міжбюджетних трансфертів у 2015р. надійшло 534694,8 млн. грн., що на 177610,6 млн. грн., або на 49,7% більше аналогічного показника за 2014р. У тому числі до загального фонду Державного бюджету надійшло 530758,7 млн. грн., до спеціального – 30936,2 млн. грн. (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Доходи державного бюджету за 2013-2015 роки [4]

Показники	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2015 рік в порівнянні з 2014 роком	
				Абсолютний приріст, млн. грн.	Темп приросту, %
Державний бюджет, млн. грн., у т.ч.:	339226,9	357084,2	534694,8	177610,6	49,7
Загальний фонд, з нього	291572,5	310653,2	503758,7	193105,4	62,2
Міжбюджетних трансфертів	1469,2	1952,6	2667,7	715,1	36,6
Спеціальний фонд, з нього	47654,4	46431,0	30936,2	-15494,8	-33,4
Міжбюджетних трансфертів	140,0	165,4	476,3	310,9	188,0

Порівняно з 2014 роком найбільшими темпами зростали такі надходження до державного бюджету:

– податок та збір на доходи фізичних осіб – у 3,6 рази, або на 32416,2 млн. грн.. Це зумовлено перерозподілом коштів між державним і місцевими бюджетами, а саме частковим зарахуванням надходжень податку до Державного бюджету, при цьому у розмірі 25% податку – на відповідній території України та 60% – на території міста Києва. Раніше ці кошти надходили до місцевого бюджету;

- податок на додану вартість з ввезених на територію товарів – на 29,3 % (збільшення на 31479,3 млн. грн.);
- ввізне мито – у 3,2 рази (або на 27492,4 млн. грн.);
- податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (збір) – на 31,9% (збільшення на 26137,9);
- рентна плата за користування надрами – у 2 рази (або на 18790,5 млн. грн.), акцизний податок на 40,4% (або на 18169,8 млн. грн.);
- власні надходження бюджетних установ – на 19,6% (або на 4321,6 млн. грн.); Також було отримано від продажу 3G ліцензій 8770,4 млн. грн. [4].

При цьому зміни у податковому господарстві вплинули на надходження деяких бюджетоутворюючих податків та зборів до Державного бюджету у 2015 році. Так, проти 2014 року знизилися такі основні надходження:

- податок на прибуток підприємств – на 12,9% (або на 5165,6 млн. грн.);
- екологічний податок – на 69,4% (або на 2509,1 млн. грн.);
- інші неподаткові надходження (здебільшого за рахунок збору з операцій з купівлі іноземної валюти в безготівковій та/або готівковій формі – зменшення на 95,7% (або на 6374,5 млн. грн.)) [4].

Серед податкових надходжень найбільшу питому вагу у 2015 році займав податок на додану вартість – 48,81%, податок на прибуток підприємств склав 20,67%, акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) – 10,03%, ввізне мито – 5,05%, акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) – 3,41%.

Якщо розглядати динаміку доходів державного бюджету в розрізі загального та спеціального фондів за 2011-2015 роки, то статистика свідчить, що обсяги цих надходжень щороку збільшувалися. У 2015 році спостерігалось незначне зростання надходжень до загального фонду бюджету, проте значно зменшилися надходження до спеціального фонду (рис. 2.6).

Аналізуючи обсяги й структуру доходів Державного бюджету України можна зробити такі узагальнення:

- держава докладает зусиль для постійного зростання доходів Державного бюджету України, про що свідчать дані за 2007-2015 рр.;
- поступове та незначне зростання доходів державного бюджету свідчить про негативні тенденції в економіці країни, що пов'язані з подоланням фінансово-економічної кризи;

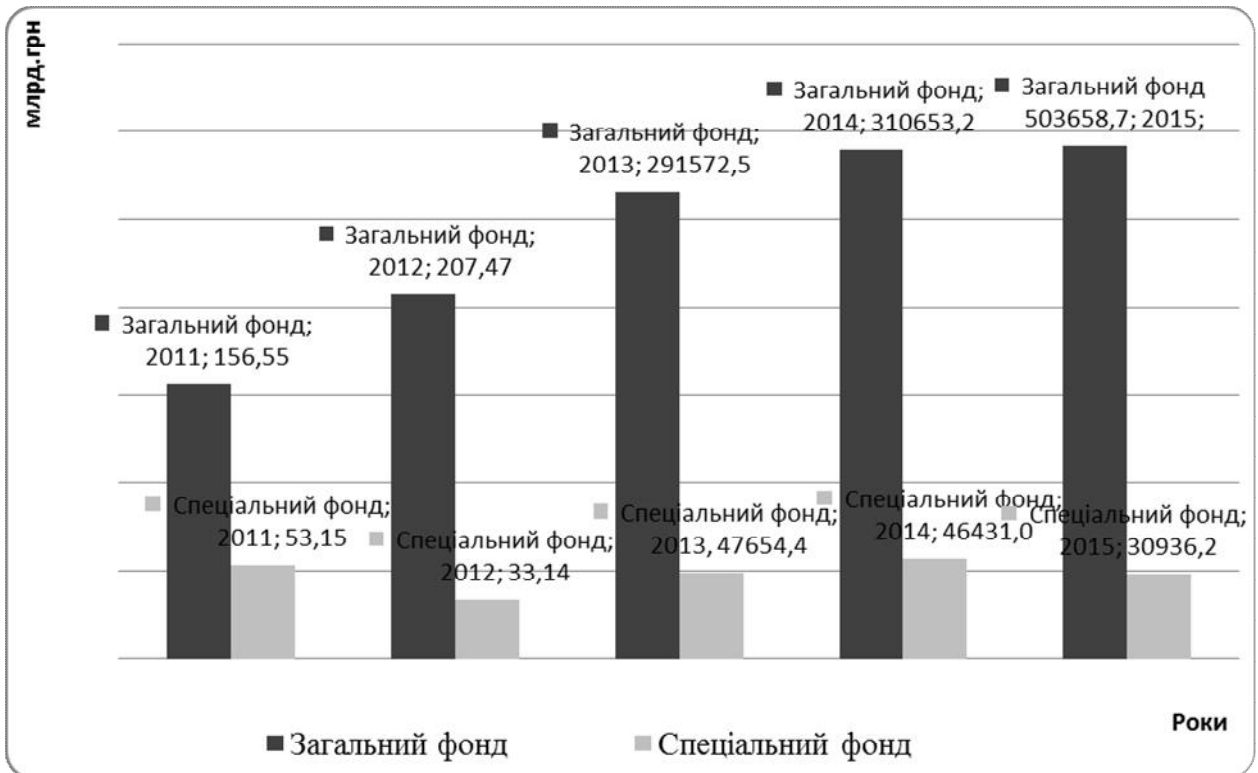

Рис. 2.6. Структура доходів державного бюджету в розрізі загального та спеціального фондів у 2011-2015 рр.*

*Складено на основі звітів про виконання Державного бюджету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://treasury.gov.ua>

–зі структури доходів Державного бюджету України можна спостерігати, що уряд країни основну увагу концентрує на формуванні доходів бюджету за рахунок податкових надходжень.

Зважаючи на важливість видатків у соціально-економічному розвитку суспільства, а також раціоналізації бюджетного процесу проведемо аналіз показників видаткової частини державного та місцевих бюджетів. Якщо аналізувати стан виконання видаткової частини державного бюджету України в розрізі загального та спеціального фондів, то можна побачити, що упродовж 2011-2015 років відслідковується тенденція до зростання частки як загального, так і спеціального фондів у структурі видатків державного бюджету. Однак річний план по загальному фонду виконується більшою мірою (табл. 2.6)

У 2015 році в умовах обмеженості бюджетних ресурсів Урядом проводилася виважена політика видатків, спрямована в першу чергу на підвищення обороноздатності держави, своєчасних виплат за борговими

зобов'язаннями, фінансування відповідно до планових показників усіх соціальних виплат та допомог, а також забезпечення жорсткої економії бюджетних коштів.

Таблиця 2.6

**Виконання видатків загального та спеціального фонду
Державного бюджету України за 2013-2015 років***

Видатки державного бюджету	2013 р.		2014 р.		2015 р.	
	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Загальний фонд	Спеціальний фонд
Затверджено на рік (млрд. грн.)	295,96	58,22	360,73	66,30	372,23	60,70
Фактично здійснено видатків (млрд. грн.)	287,28	46,17	343,58	52,09	360,85	42,60
Виконання річного плану (%)	97,07	79,30	95,25	78,57	96,94	70,18

* Складено на основі звітів про виконання Державного бюджету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://treasury.gov.ua>

Касові видатки Державного бюджету України за 2015 рік проведені в обсязі 576,9 млрд. грн. проти 2014 року видатки державного бюджету зросли на 146,7 млрд. грн., або на 34,1 відсотка (табл. 2 7).

У 2015 році на оборону та безпеку було спрямовано 95,8 млрд. грн., що на 32,0 млрд. грн., або у 1,5 разу більше ніж у 2014 році. Видатки державного бюджету на обслуговування державного боргу у 2015 році становили 84,5 млрд. грн., що на 36,5 млрд. грн., або у 1,8 разу більше ніж у 2014 році [4].

У 2015 році було забезпечено фінансування соціальних видатків відповідно до планових показників.

Так, касові видатки соціального спрямування за загальним фондом державного бюджету за 2015 рік були здійснені в обсязі 392,5 млрд. грн., що на 103,2 млрд. грн., або на 35,7 відсотка більше ніж у 2014 році.

У Державному бюджеті України на 2015 рік було передбачено встановлення мінімальної заробітної плати у розмірі: з 1 січня – 1218 гривень, з 1 грудня – 1378 гривень. Однак вже у вересні була винайдена можливість

наближення розміру мінімальної заробітної плати з 1 грудня на 1 вересня у розмірі 1378 грн., у вересні 2015 року розмір мінімальної заробітної плати зріс з початку року на 13,1 відсотка [4].

Таблиця 2.7

Виконання видатків державного бюджету за функціональною класифікацією у 2015 році*

Статті видатків	2015	Темп росту до 2014 року, %
Всього видатків, у тому числі:	576,9	134,1
Загальнодержавні функції	18,6	104,3
Обслуговування боргу	84,5	176,1
оборона	52,0	190,1
Громадський порядок	54,6	122,5
Економічна діяльність	37,1	107,9
Охорона навколишнього середовища	4,1	156,1
Житлово-комунальне господарство	0,02	19,3
Охорона здоров'я	11,5	108,2
Духовний і фізичний розвиток	6,6	135,9
освіта	30,2	105,3
Соціальний захист	103,7	128,7

*За даними Міністерства фінансів України [4]

З 1 грудня 2015 року розмір посадового окладу працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки було підвищено на 10 відсотків, а посадові оклади працівників державних органів на 25 відсотків.

У 2015 році касові видатки загального фонду державного бюджету на виплату заробітної плати та нарахувань для працівників бюджетної сфери становили 76,9 млрд. грн., що на 10,4 млрд. грн., або на 15,7 відсотка більше ніж у 2014 році (таблиця 2.8).

У 2015 році була реалізована Стратегія оптимізації кількості бюджетних програм, затверджена розпорядженням Кабміну від 06.04.2015 №292-р, що дало змогу скоротити з майже тисячі до п'ятисот кількість бюджетних програм,

Таблиця 2.8

Виконання видатків загального фонду Державного бюджету за економічною класифікацією у 2015 році [4]

Статті видатків	2015	Темп росту до 2014 року, %
Всього видатків, загального фонду у тому числі:	544,7	146,8
Оплата праці	58,9	116,7
Нарахування на оплату праці	18,1	112,5
Медикаменти та перев'язувальні матеріали	5,0	165,0
Продукти харчування	4,0	179,4
Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	4,4	121,0
Субсидії та поточні трансферти підприємствам	9,9	60,6
Соціальне забезпечення	103,7	138,7
Капітальні видатки	10,4	У 4,3 рази більше

призначення за якими було затверджено законом про державний бюджет у 2015 році, порівняно з попереднім роком. Це забезпечило удосконалення програмно-цільового методу в бюджетному процесі України, уникнення дублювання функцій, покладених на головних розпорядників бюджетних коштів, створення оптимальної структури та змісту бюджетних програм, підвищення рівня відповідальності їх розпорядників [4].

Збільшення видатків на фінансово-економічну безпеку можна пояснити зростанням витрат на розвиток транспортної інфраструктури – видатки на погашення зобов'язань за кредитами, отриманими під гарантію Кабінету Міністрів України на розвиток мережі автомобільних доріг загального користування. Суттєве збільшення видатків на фінансово-економічну безпеку

було також викликано зростанням витрат на загальнодержавні функції, зокрема на:

- компенсацію облікової ставки НБУ, відсоткових ставок комерційних банків за кредитами на технічне переоснащення підприємств машинобудування для АПК;
- обслуговування державного апарату;
- запланованих видатків резервного фонду.

Однією з головних статей видатків на підтримання фінансово-економічної безпеки є видатки на обслуговування державного боргу (табл. 2.8).

Стрімке зростання державного боргу – одна з головних загроз фінансово-економічній безпеці України. Як видно з таблиці 2.8, частка платежів за державним боргом у видатках бюджету зросла упродовж 2008-2015 років майже утричі (з 3,9% у 2008 році до 33,6% у 2015 році). У 2015 році платежі за державним боргом становили 114,2 млрд. грн., у тому числі 65,7 млрд. грн. – платежі за внутрішнім державним боргом, 48,5 млрд. – платежі за зовнішнім державним боргом [5].

Рис. 2.7. Динаміка сукупних платежів за внутрішнім і зовнішнім боргом у доходах і видатках бюджету, %*

*Побудовано за даними Міністерства фінансів України [5]

Проведений аналіз дає підстави зробити висновок про те, що інструменти фіскального регулювання не лише не є дієвим засобом підвищення рівня економічної безпеки в Україні, але, навпаки, породжують низку загроз для вітчизняної економіки. Слід констатувати помітне зростання рівня податкового навантаження, яке нині складає 70-80% отриманого доходу, що негативно впливає на господарську систему України та рівень її економічної безпеки.

2.3. Боргова економіка і боргові наслідки фіскальної політики України

Поширення впливу сучасної глобальної фінансової кризи на вітчизняну економіку та стрімка девальвація національної валюти стали визначальними факторами зростання рівня державного боргу та суттєвого посилення тиску боргових виплат на державний бюджет України (рис. 2.8).

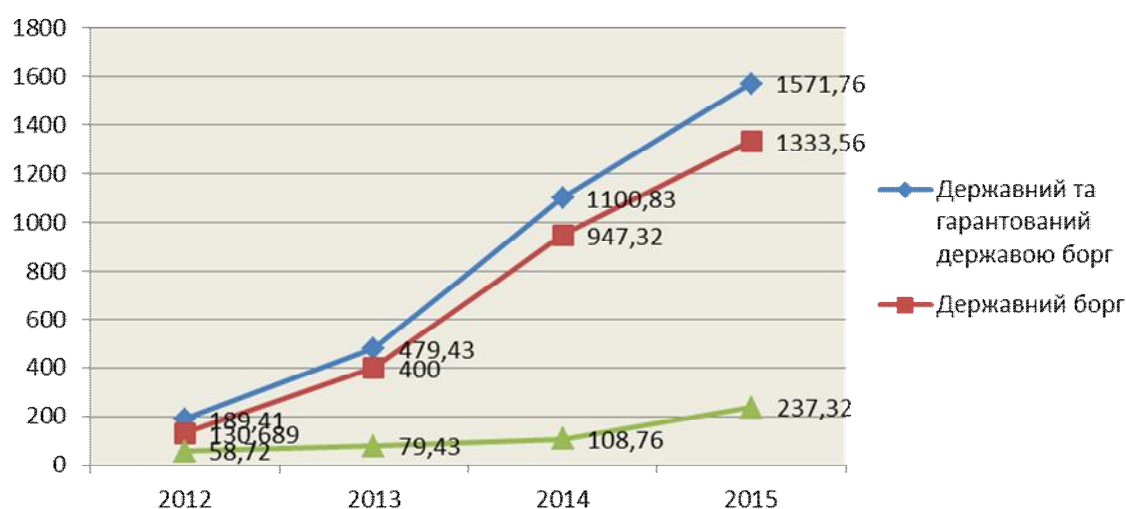

Рис. 2.8. Динаміка державного та гарантованого державою боргу в 2012–2015 рр., млрд. грн.*

Високий рівень боргового навантаження став одним із вагомих факторів порушення фінансової стабільності в Україні та загострення антагонізму між зростаючими потребами у фінансуванні внутрішніх інвестицій та обмеженістю фінансових ресурсів, а надто в період дестабілізації на світових кредитних ринках. Впродовж 2015 р. сума державного та гарантованого державою боргу

* Побудовано автором за даними [5].

України збільшилася у гривневому еквіваленті на 512.724.521,41 тис. грн., при цьому у доларому еквіваленті державний та гарантований державою борг зменшився на 11.693.162,71 тис. дол. США. Основною причиною таких змін є девальвація національної валюти, курс якої по відношенню до долара США зріс з близько 15,77 грн./дол. США на кінець 2014 р. до близько 27,76 грн./дол. США на кінець лютого 2015 року [1].

У цьому зв'язку кількісне визначення боргової стійкості економіки країни і темпів акумуляції державного боргу на сучасному етапі є першочерговим завданням.

В економічній літературі під борговою стійкістю країни розуміють такий борговий стан, при якому забезпечується виконання всіх боргових зобов'язань суб'єктів господарювання держави перед нерезидентами завдяки достатнім доходам і відповідності доходів видаткам.

На нашу думку, боргову стійкість доцільно розглядати як якісну характеристику обсягу та структури державної заборгованості, при якій забезпечується здатність держави виконувати боргові зобов'язання і поточні програми не збільшуючи боргового навантаження на бюджет за умов підтримання на достатньому рівні ліквідності і платоспроможності та виключаючи необхідність вдаватися до списання чи реструктуризації державної заборгованості. На відміну від існуючих підходів, що розглядають дану дефініцію як поняття, тотожне з платоспроможністю, дане визначення, акцентує увагу на сукупності характеристик стійкого стану державного боргу.

Кількісне визначення боргової стійкості передбачає визначення індикаторів (критеріїв) державного боргу у відповідності до вимог економічної безпеки країни. Тобто такими критеріями повинні бути такі, які:

- відображають борговий стан держави або окремих суб'єктів господарювання, що створює загрозу для державних фінансів;
- мають високу чутливість і мінливість, що дозволяє використовувати їх для оцінки змін боргової ситуації, внаслідок

впливу ендогенних чи екзогенних факторів;

- характеризуються високою мірою взаємодії, унаслідок чого оперативно відображають непередбачені події в майбутньому;
- забезпечують основу для здійснення постійного моніторингу динаміки валового зовнішнього боргу.

Процес визначення кількісних параметрів порогових значень боргових показників є досить складною і дискусійною проблемою. Це підтверджує оглядовий аналіз відповідної літератури, що засвідчує про розходження думок різних науковців і експертів про те, які саме показники і їх граничні значення мають бути закладені в основу визначення боргової стійкості. Враховуючи зазначене, доцільно звернутися до напрацювань міжнародних фінансових організацій, що займаються проблемами боргової стійкості.

Експерти Світового банку виділяють три основні чинники, які визначають боргову стійкість країни-дебітора:

- 1) нагромаджений обсяг зовнішнього боргу і умови його погашення;
- 2) динаміка економічного розвитку країни;
- 3) динаміка, структура і умови рефінансування позик.

Крім того, експертами виділяється, в якості аспекту, який суттєво впливає на боргове становище дебітора, ступінь «чутливості» платоспроможності країни до негативної зовнішньої дії «чинників вразливості» (*vulnerability factors*), наприклад, валютному і процентному ризикам, зміні кон'юнктури товарних ринків [35].

Для країни-позичальниці, яка має стійкі дефіцити торгового і платіжного балансів, поворотною точкою переходу до відповідних позитивних сальдо є забезпечення і, підтримка не тільки платоспроможності, але і боргової стійкості. При цьому, ключовим аспектом є питання: – чи можна досягнути такого стану без значних економічних потрясінь, радикального перегляду макроекономічної політики, серйозного скорочення обсягів споживання і ресурсів, які надходять в країну (*capital flows*)? Відповідь на це питання можна сформулювати таким чином: наявний дефіцит основних складових платіжного

балансу може бути розцінений як прийнятний, тобто його усунення можливе за рахунок корегування економічної політики. В іншому випадку, досягнення країною стану боргової стійкості буде можливе лише у разі полегшення боргового тягаря [35].

Стрижневим елементом визначення рівня боргової стійкості є боргові показники (коефіцієнти), використовуються для оцінки здатності країни-дебітора (центрального уряду і господарюючих суб'єктів) виконувати зобов'язання щодо погашення і обслуговування нагромадженого обсягу зовнішнього боргу. Міжнародні фінансові організації (МБРР, МВФ) і країни-члени Паризького клубу застосовують боргові коефіцієнти для класифікації держав-дебіторів, міжнародні рейтингові агентства – для оцінки якості (надійності) боргових зобов'язань і присвоєння суверенних кредитних рейтингів, Організація економічного співробітництва і розвитку – для розрахунку вартості експортних кредитів, які надаються державам, суверенні позичальники – для оцінки можливих наслідків залучення позик і кредитів [21].

У економічній літературі активно обговорюється питання про те, яким чином і наскільки інтенсивно взаємодіють макроекономічні показники, що відображають ті або інші параметри розвитку національного господарства, і показники зовнішньої заборгованості. Цей зв'язок підтверджується, проте єдиної точки зору на характер і ступінь взаємодії боргових показників не існує. При активній участі міжнародних валютно-кредитних організацій в останні два десятиліття розроблена система показників, що дозволяє оцінити стан боргової стійкості в площині існуючих ризиків пов'язаних із державною заборгованістю.

Поняття боргової стійкості, на відміну від поняття платоспроможності, крім здатності країни-позичальниці виконувати реальні боргові зобов'язання, відображає ще і готовність країни платити, а кредиторів – продовжувати розпочате ними кредитування. З огляду на це, індикативну системи боргової стійкості пропонуємо досліджувати в рамках трьох груп індикаторів, а саме: індикаторів платоспроможності, ліквідності та боргового навантаження на бюджет (табл. 2.9, табл. 2.10, табл. 2.11).

Як видно із даних табл. 2. із 5 показників платоспроможності по 2 із них перевищено порогові значення, а враховуючи те, що темпи акумуляції державного боргу впродовж останніх років є надмірними ймовірність порушення боргової стійкості є доволі високою. Особливо це стосується рівня зовнішньої заборгованості на одну особу. Так, за 2015 р. цей показник зріс на 182,3 дол. США на одну особу та перевищив граничну норму на 1375,2 дол. США.

Таблиця 2.9

Динаміка показників платоспроможності України в 2013–2015 рр.*

Індикатори боргової безпеки	Нормативне значення у світовій практиці	Нормативне значення в Україні	Фактичне значення			Запас фінансової міцності у 2015 р.
			2013	2014	2015	
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	≤50–60	≤60	38,4	70,2	72,5	-12,5
Відношення обсягу державного зовнішнього боргу до ВВП, %	–	≤25	21,37	45,25	46,3	-1
Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США	≤200 – для країн з перехідною економікою	≤200	576,9	759,2	821,1	-621,19
Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	≤165	≤70	49,12	54,04	40,39	+29,61
Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	–	≤30	11,51	32,41	33,34	-3,34

Значний рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, що має тенденцію до зростання, при безпечних і навіть досить низьких значеннях інших індикаторів, свідчить про неефективну структуру державного боргу.

Показники ліквідності відображені у табл. 3, та зокрема, характеризуються незадовільним станом.

* Розраховано автором на основі даних [1-6].

Стійке зростання заборгованості та зниження рівня міжнародних резервів держави.

Щодо показників боргового навантаження на бюджет, то, дані табл. 3 свідчать, що відношення заборгованості уряду за державними цінними паперами до ВВП у 2015 р. склало 16,49% при граничному значенні 30%, що є позитивним результатом з огляду на те, що у 2014 р. цей показник становив 18,06%, а, отже, характерним є незначне зменшення навантаження на бюджет рівня заборгованості уряду за державними цінними паперами (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Динаміка показників ліквідності у 2013–2015 рр.*

Індикатори боргової безпеки	Нормативне значення у світовій практиці	Нормативне значення в Україні	Фактичне значення			Запас фінансової міцності у 2015 р.
			2013	2014	2015	
Міжнародні резерви до короткострокового боргу % (показник А. Грінспена)	100	100	166,4	174,8	178,6	-78,6
Відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	–	≤12	2,31	3,21	6,51	+5,49
Відношення міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу, %			99	97	85	–

*Складено автором на основі [1-6]

В процесі дослідження нами встановлено, що жоден граничний показник не дозволяє з високою точністю визначити той поворотний пункт, починаючи з якого борг країн стає економічно неприйнятним, оскільки це суттєво залежить від властивих країні конкретних чинників і обставин (крім коефіцієнта заборгованості). Наприклад, більш високі боргові коефіцієнти викликають

менше занепокоєння у країнах з високими темпами зростання експорту, високим відношенням експорту до ВВП і значною часткою боргу в національній валюті у загальній сумі державного боргу [27].

З огляду на вище зазначене, варто скористатися напрацюваннями міжнародних фахівці. Зокрема, слід звернути увагу на працю, підготовлену фахівцями МВФ і Світового банку: “Боргова стійкість в країнах з низьким рівнем доходів – висновки і пропозиції для проведення економічної політики” [26].

Таблиця 2.11

**Динаміка показників боргового навантаження на бюджет
у 2013–2015 рр.***

Індикатори боргової безпеки	Нормативне значення у світовій практиці	Нормативне значення в Україні	Фактичне значення			Запас фінансової міцності у 2015 р.
			2013	2014	2015	
Відношення заборгованості уряду за державними цінними паперами до ВВП, %	–	≤ 30	14,0	18,0	16,4	+13,51
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходів державного бюджету, %	–	≤ 25	2,2	4,5	13,2	+11,78
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього державного боргу до доходів державного бюджету, %	–	≤ 20	10,0	4,8	4,5	+15,5
Рівень платежів з обслуговування зовнішнього державного боргу у обсязі видатків бюджету, %	–	–	9,31	3,7	4,3	–

У зазначеній роботі на основі аналізу емпіричних даних ряду країн з ринками, що формуються, країн з низькими доходами сформовані висновки про

* Складено автором за даними [1-6]

ймовірність настання боргових криз у разі перевищення деяких порогових значень індикаторів, що характеризують відносну величину боргу (табл.2.12).

Таблиця 2.12

Емпіричні діапазони боргової стійкості [34]

Індикатори	Оцінка світового банку	Оцінка МВФ
Чиста теперішня вартість боргу у відношенні до ВВП	21-49%	26-58%
Чиста теперішня вартість боргу у відношенні до експорту товарів і послуг	79-300%	83-276%
Чиста теперішня вартість боргу у відношенні до доходів бюджету	142-235%	138-264%

На основі зазначених емпіричних індикаторів фахівці МВФ запропонували розробляти національні індикативні системи з урахуванням рівня розвитку інституціонального середовища та якості проведеної політики (табл. 2.13).

Таблиця 2.13.

Граничні значення показників обсягу державного боргу та витрат на його обслуговування (за методологією МВФ), % [34]

	Оцінка якості ринкових інститутів та ефективності економічної політики		
	Низька	Середня	Висока
Відношення державного боргу до ВВП	30	45	60
Відношення зовнішнього державного боргу до експорту	100	200	300
Відношення державного боргу до доходів бюджету	150	200	250
Обслуговування зовнішнього державного боргу, у % до експорту	15	25	35
Обслуговування державного боргу, у % до доходів бюджету	20	30	40

Рівень розвитку ринкових інститутів і якість економічної політики, на їх думку, є ключовими факторами впливу на рівень “прийнятності” заданої величини державного боргу. Так, країни зі слабкими інститутами і неадекватною економічною політикою з високою ймовірністю зазнають боргової кризи при значно нижчих показниках державного боргу, оскільки не спроможні використовувати залучені кошти з належним ступенем ефективності.

Порогові значення індикаторів боргової стійкості доцільно інтегрувати до схвалених або затверджених на державному рівні кількісних параметрів, дотримання яких є важливим елементом урядових економічних програм.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи другий розділ варто зазначити, що в ньому було проаналізовано причини, динаміку та структуру основних компонентів фіскальної складової фінансової безпеки. Конкретизуючи вищенаведений матеріал, можна виділити такі основні його аспекти:

1. Упродовж аналізованого періоду в Україні спостерігалось зниження рівня фінансової безпеки, особливо в 2013-2015 рр. Основними причинами цього, на нашу думку, є відсутність ефективної моделі економіки на ринкових засадах, яка б відповідала специфіці нашого суспільства, а також відсутність надійної системи фінансової безпеки, яка б сприяла створенню самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки та забезпечила б її захист від зовнішніх і внутрішніх деструктивних впливів.

2. Про зниження рівня фінансової безпеки в Україні свідчить спадна динаміка реального ВВП, один з найвищих у світі показник енергомісткості вітчизняного виробництва, високий рівень інфляції.

3. Аналіз динаміки обмінного курсу національної валюти та визначальних факторів її формування дозволяє стверджувати, що в Україні

девальвація гривні є результатом накопичених дисбалансів в економіці країни, що роками не вирішувалися.

4. Проведений аналіз дає підстави зробити висновок про те, що інструменти фіскального регулювання не є дієвим засобом регулювання рівня фінансової безпеки в Україні. Слід констатувати помітне збільшення рівня податкового навантаження у вітчизняній економіці, яке нині складає 70–80% від отриманого доходу.

5. Упродовж трансформаційного періоду спотерігалось значне зменшення реальних видатків державного бюджету, що призвело до значного зниження рівня економічної безпеки в Україні. Слід відзначити вкрай нерівномірний розподіл державних видатків на різні складники фінансової безпеки.

6. У роботі встановлено, що боргової показники доцільно використовувати в контексті середньострокових сценаріїв заборгованості в динаміці, а не в якості статичних показників. Крім того, їх потрібно аналізувати в контексті найважливіших економічних і фінансових змінних, особливо з очікуваними темпами зростання і відсотковим ставками, сальдо поточного рахунка платіжного балансу, дефіцитом бюджету.

РОЗДІЛ 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ

3.1. Імплементация досвіду зарубіжних економік у проведенні політики фінансової консолідації

Економіко-правовими механізмами забезпечення фінансової складової фінансової безпеки, що дістали значного поширення у міжнародній практиці, є фінансові правила. Формування чітких інституційних рамок для фінансової політики та запровадження нових фінансових правил як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються, є однією з найбільш помітних тенденцій міжнародних фінансів останніх років.

Основним мотивом модифікації і запровадження нових фінансових правил було створення надійних середньострокових орієнтирів у галузі бюджетної політики та підвищення ступеню довіри економічних суб'єктів до державної політики. Прийняття фінансових правил стало важливим елементом у системі заходів із подолання фінансових дисбалансів і досягнення підтримки громадськості при впровадженні програм бюджетної консолідації.

Фінансові правила – це законодавчі або нормативні обмеження довгострокового характеру на бюджетно-податкову політику у формі кількісних лімітів на основні бюджетні агрегати. Такі кількісні ліміти відображаються у національному законодавстві чи міжнародних договорах і є обов'язковими для виконання органами державної влади.

Тобто простір для бюджетної політики обмежується жорсткими рамками, які не можуть часто змінюватися. Фінансові правила мають на меті скоригувати деформовані стимули і не допустити надмірного витрачання бюджетних коштів (особливо у часи сприятливої кон'юнктури), що має вкрай важливе значення для гарантування стійкості і фінансової відповідальності.

Основні види фіскальних правил, які застосовуються у міжнародній практиці:

- боргові правила;
- правила бюджетного балансу;
- ліміти на державні видатки;
- граничні показники доходів бюджету.

Боргові правила встановлюють чіткий ліміт або цільовий рівень державного боргу відносно ВВП [9].

Правила бюджетного дефіциту обмежують загальний баланс бюджету, структурний або циклічно скоригований дефіцит бюджету або ж баланс бюджету за економічний цикл. Такі показники знаходяться у сфері безпосереднього впливу уряду і змінюють рівень державного боргу.

Ліміти державних видатків обмежують обсяг загальних, первинних або поточних видатків бюджету. Такі ліміти приймають форму абсолютних величин або темпів приросту, у деяких випадках – співвідношення з ВВП, і поширюються на часовий проміжок від 3 до 5 років.

Граничні показники доходів бюджету – це законодавчо визначений максимально можливий чи мінімально допустимий рівень бюджетних доходів, який має гарантувати прийнятний рівень податкового навантаження або ж збільшити обсяг надходжень до бюджету.

У міжнародній практиці найчастіше застосовуються боргові ліміти і правила бюджетного балансу. Досить поширеними є також ліміти на державні видатки (в основному у розвинутих країнах). Граничні показники доходів бюджету відіграють меншу роль.

Після глобальної кризи у царині розробки і впровадження бюджетних правил домінуючими стали такі тенденції:

1) багато країн прийняли бюджетні правила «нового покоління» та зробили більш жорсткими існуючі правила;

2) у країнах з ринками, що формуються, кількість бюджетних правил та їх конструкція стали наближатися до показників розвинутих країн;

3) бюджетні правила «нового покоління» поєднують у собі цілі фіскальної стійкості з потребами у гнучкості для реагування на шоківі події та спираються на обчислення складних економічних і фінансових показників.

В останні два десятиріччя бюджетні правила стали дуже поширеними. У 1990 році тільки п'ять країн – Німеччина, Індонезія, Японія, Люксембург і США, мали бюджетні правила, які поширювалися, щонайменше, на центральний рівень державної влади. За останні два десятиріччя кількість країн, які користувалися національними чи наднаціональними бюджетними правилами, зросла до 76. Починаючи з 1997 до 2012 року середня кількість національних бюджетних правил у розрахунку на одну країну зросла з 1,5 до 1,7. Такі радикальні зрушення, серед іншого, були зумовлені прийняттям урядами цих країн зобов'язань щодо підтримки довгострокової стабільності державних фінансів в умовах суттєвого зростання боргового навантаження.

Бюджетні правила, прийняті у країнах світу у період 2010–2014 років, підсумовано у таблиці 3.1.

Відтворюючи ранні бюджетні правила за зразком Чилі, Німеччини, Швейцарії, багато держав почали встановлювати циклічно скориговані граничні показники (Австрія, Колумбія, Португалія, Іспанія, Великобританія) або пов'язувати бюджетні правила до стадій економічного циклу альтернативним способом (Панама, Сербія). Інші країни стали поєднувати правила щодо видатків з новими або існуючими борговими лімітами, які надали у розпорядження урядів операційний інструмент для управління бюджетними агрегатами і цільовий орієнтир для контролю за рівнем боргу.

Ліміти на дефіцит бюджету, які враховують стадію економічного циклу, є більш поширеними у розвинутих країнах, ніж у країнах з ринками, що формуються. Обчислення розриву випуску є непростим завданням для

розвинутих країн, не кажучи вже про країни, які проходять структурні трансформації.

Для формулювання бюджетних правил нового покоління ключовими є категорії структурного дефіциту та циклічно скоригованого дефіциту бюджету. Структурний дефіцит – це розрахункова величина перевищення видатків бюджету над його доходами для економіки з природнім рівнем зайнятості

Таблиця 3.1

Нові фіскальні правила, прийняті у країнах світу*

	Країна	Суть фіскального правила
1	2	3
1.	Австрія	7 грудня 2014 року прийнято закон, згідно з яким, починаючи з 2017 року структурний дефіцит федерального рівня (включаючи фонди соціального страхування) не повинен перевищувати 0,35% ВВП.
2.	Колумбія	Обмеження структурного дефіциту бюджету було ухвалено Конгресом у червні 2011 року. Структурний дефіцит бюджету має бути знижений до 2,3% ВВП до 2015 року, а з 2022 року граничний розмір структурного дефіциту складатиме 1% ВВП.
5.	Італія	У квітні 2012 року до Конституції було внесено зміни, якими введено принцип збалансованого бюджету в структурному плані; деталі та особливості запровадження даного правила мають бути прописані окремим законом до лютого 2013 року.
6.	Угорщина	Боргове правило, зафіксоване у Конституції, набере чинності у 2016 році. Дане правило вимагає щорічного зменшення розміру державного боргу відносно ВВП до тих пір, поки він не скоротиться до 50% ВВП. Процес зменшення розміру державного боргу може бути призупинено у випадку падіння реального ВВП.
8.	Польща	Нове правило бюджетних видатків, яке набуло чинності у 2011 році обмежує зростання дискреційних видатків центрального уряду до 1% у реальному вимірі при розрахунку за індексом споживчих цін.
9.	Португалія	Новий закон про засади бюджету (травень 2011 року) вміщує бюджетне правило, за яким структурний дефіцит загального уряду не може бути вищим цільового показника, зафіксованого у Пакті сприяння стабільності і зростанню. Закон має положення про обов'язкове коригування середньострокових бюджетних планів при виникненні перевищення граничного рівня.
10.	Румунія	З 2010 року зростання видатків загального уряду не повинно перевищувати прогнозованого зростання номінального ВВП на наступні три роки до тих пір, поки сальдо бюджету не стане позитивним. Крім того, встановлено ліміти на утримання персоналу бюджетних установ.
12.	Словаччина	З березня 2012 року ліміт державного боргу становить 60% ВВП. Коли державний борг перевищує 50% ВВП включаються механізми автоматичного коригування. Конституцією передбачено також формування Фіскальної ради, до функцій якої входить моніторинг і оцінка фіскальної політики.
13.	Іспанія	Зміни, внесені до Конституції у 2011 році, і бюджетне законодавство від 2012 року вимагають, щоб структурний дефіцит для всіх рівнів уряду

		залишався у рамках, встановлених Європейським союзом.
14.	Об'єднане Королівство	Правило циклічно скоригованого бюджетного балансу, яке діє з 2010 року, має на меті досягти бездефіцитного циклічно скоригованого балансу поточного бюджету до кінця 5-річного періоду прогнозування (2016–2017 фінансового року). Нове правило щодо рівня державного боргу вимагає постійного скорочення рівня державного боргу до ВВП до 2015–2016 фінансового року.

*Складено на основі [31]

в якій діють розміри податкових ставок і соціальних допомог, обумовлені чинним законодавством. Структурний дефіцит бюджету призначений для оцінки фіскальної позиції уряду, «очищеної» від впливу макроекономічних тенденцій.

Циклічно скоригований дефіцит бюджету є аналогом структурного дефіциту, але обчислюється він з використанням нейтрального рівня доходів бюджету і його видатків, які оцінюються на основі середнього (або трендового) рівня випуску.

Загалом, фіскальні бюджетні правила нового покоління є більш складними у використанні і породжують нові проблеми для національних урядів (наприклад, оцінки розриву випуску). Фіскальні правила, прив'язані до стадій економічного циклу, ставлять у центр уваги стабілізаційні цілі бюджетної політики, і в той же час покликані забезпечити боргову стійкість державних фінансів у довготривалій перспективі.

25 березня 2014 року 25 країн ЄС підписали міжурядову угоду – так званий Фіскальний Пакт (або Договір про стабільність, координацію і управління в Економічному і Валютному Союзі). Фіскальним Пактом у ЄС було запроваджено нові бюджетні правила на національному рівні та встановлено більш жорсткі умови контролю за дотриманням визначених правил. Визначені Фіскальним Пактом бюджетні правила мають бути прийняті країнами-членами ЄС до 2016 року. Серед них:

1) лімітування структурного балансу бюджету: щорічний структурний дефіцит бюджету не повинен перевищувати 0,5% ВВП, а у країнах з рівнем боргового навантаження до 60% ВВП і низькими ризиками порушення фіскальної стійкості – 1% ВВП;

2) жорстка система впровадження бюджетних правил: країни-члени на національному рівні повинні розробити механізми автоматичного коригування, які вступатимуть в дію при порушенні визначених лімітів; Європейський суд справедливості перевірятиме, на скільки правило щодо обмеження структурного дефіциту бюджету закріплене у рамках національного законодавства;

3) зобов'язання постійного зниження боргового навантаження до рівня 60% ВВП, щорічне зниження розміру державного боргу не повинно бути нижчим $1/20$ відхилення фактичного рівня боргу від цільового, починаючи з моменту спливу 3-річного періоду після виходу з процедури регулювання надмірного дефіциту бюджету (excessive deficit procedure – EDP);

4) нові цільові показники видатків на наднаціональному рівні: щорічний темп зростання первинних видатків бюджету (за виключенням видатків на обслуговування державного боргу) без врахування допомог по безробіттю не повинен перевищувати довгострокових темпів зростання номінального ВВП; це правило діє лише для країн, у яких дефіцит бюджету не перевищує 3% ВВП;

5) більш широкі критерії для включення до процедур регулювання надмірного дефіциту бюджету (EDP): країни, які порушують борговий ліміт, рішенням кваліфікованої більшості членів Комітету ECOFIN в обов'язковому порядку мають пройти процедури регулювання надмірного дефіциту бюджету (EDP) [9].

Введення до національного бюджетного законодавства механізмів, які передбачають вжиття певних заходів у разі наближення до граничних показників часто виконує роль засобу, який гарантує дотримання бюджетних правил. Наприклад, у Польщі і Словаччині боргові ліміти на рівні 60% ВВП доповнюються граничними показниками, які вимагають певних дій при їх досягненні. У Словаччині, коли відношення державного боргу до ВВП наближається до 50%, Міністр фінансів зобов'язаний пояснити причини зростання державного боргу Парламенту і запропонувати заходи для зниження боргового навантаження. При накопиченні боргу на рівні 53% ВВП Кабінет

Міністрів зобов'язаний прийняти пакет заходів для стримування боргової експансії і заморозити заробітні плати у бюджетній сфері. Якщо державний борг досягне 55% ВВП, видатки бюджету повинні бути скорочені автоматично на 3%, а бюджетні асигнування наступного року повинні бути заморожені. За 57% рівня боргу Кабінет Міністрів повинен подати збалансований бюджет.

У міжнародній практиці впровадження фіскальних правил загалом мало позитивні результати, а самі фіскальні правила дозволили вирішити такі завдання:

- створення надійних середньострокових орієнтирів у галузі бюджетної політики;
- підвищення ступеню довіри економічних суб'єктів до державної політики;
- запобігання «короткозорості» бюджетної політики і коригування стимулів до надмірного витрачання бюджетних коштів;
- гарантування боргової стійкості і недопущення фінансової дестабілізації.

У даний час в Україні з 4-х видів фіскальних б правил застосовується один – боргові ліміти, як для боргу центрального уряду, так і для боргів місцевого рівня. Статтею 18, ч. 2 Бюджетного кодексу України встановлено: «Загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60% річного номінального обсягу ВВП України». А Статтею 18, ч. 3 визначено: «Загальний обсяг місцевого боргу та гарантованого АР Крим чи територіальною громадою міста боргу (без урахування кредитів МФО) станом на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 200% (для м. Києва – 400%) середньорічного індикативного прогнозного обсягу надходжень бюджету розвитку» [9].

Зниження граничного розміру державного боргу надасть країні такі переваги:

- зменшення вразливості державних фінансів до впливу зовнішніх шоків,

- зменшення витрат на обслуговування боргу і розширення фінансових можливостей держави у майбутньому,
- зниження ризиків ліквідності і платоспроможності держави,
- можливість використання антициклічного потенціалу бюджетно-податкової політики.

Переваги бюджетного правила у формі циклічно скоригованого дефіциту бюджету полягають у наступному:

- бюджетно-податкова політика має антициклічний характер і позитивно впливає на економічне зростання у довгостроковому періоді;
- державний борг частково погашається у період економічного підйому і може зростати у період рецесії, що гарантуватиме боргову стійкість держави.

Отже, забезпечення регулювання фіскальної складової займає вагомe місце в економіці держави. Адже, економічна глобалізація супроводжується інтенсифікацією міжнародних фінансових потоків, підвищенням ролі позичкового капіталу та зростанням обсягів світового зовнішнього боргу, що провокує фінансову нестабільність глобальної економіки. Таким чином, на сучасному етапі важливе місце у процесі розробки та реалізації економічної політики держави займає забезпечення її економічної безпеки, важливою складовою якої є боргова стійкість державних фінансів.

3.2. Перспективи гарантування фінансової безпеки держави в умовах забезпечення регулювання її фіскальної складової

Головним національним інтересом є сталий розвиток економіки та добробут громадян України. Забезпечення національних інтересів та економічної безпеки - найважливіші функції держави, реалізація яких

покликана посилювати позиції в міжнародному співтоваристві. Національна безпека України як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз – необхідна умова збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей.

Найгостріші проблеми сьогодення у сфері забезпечення національної безпеки взагалі і економічної зокрема були визначені у минулорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України. Серед них: суттєве посилення фінансової безпеки і максимальне поліпшення інвестиційного клімату; досягнення реального економічного зростання та утворення ефективної системи соціального захисту населення; посилення трудоворесурсної безпеки; підвищення рівня продовольчої безпеки держави; створення надійних гарантій техногенної, екологічної та технологічної безпеки, розвитку науково-технічного потенціалу; посилення енергетичної безпеки; забезпечення інформаційної безпеки держави; поглиблення інтеграційних взаємовідносин; підвищення рівня конкурентоспроможності держави з урахуванням національних інтересів за всіма складовими зовнішньоекономічної політики.

Короткий виклад думок вчених і експертів про джерела загроз економічній безпеці дозволяє стверджувати, що основна загроза є відсутність цілеспрямованої політики державного регулювання економічних процесів в контексті оголошеної стратегії соціально-економічного розвитку. При визначенні економічних реформ має бути поєднання прагматичних політики, спрямованої на захист національних інтересів з конструктивному руслі на благо населення в цілому. Матеріальною основою цього процесу необхідно прискорити відродження і розвиток перспективних галузей народного господарства, якщо структурні економічні програми реструктуризації комплексу [38].

Стратегічно, економічні експерти гарантують безпеку тільки конкурентоспроможної економіки. Замість цього, в даний час існує тенденція до реалізації тільки тактичні заходи для соціально-економічного розвитку

економіки. Ця ситуація зумовлена об'єктивними факторами, здебільшого, але не можна заперечувати і суб'єктивні чинники.

Основне завдання держави в контексті економічної безпеки - створення економічної, політичної і правової середовища та інституційної інфраструктури, яка буде стимулювати найбільш життєздатних підприємств, інвестиційні процеси, передові виробництва конкурентоспроможної продукції. Цей процес повинен супроводжуватися здійсненням низки заходів, серед яких найбільш важливими є:

- діагностика конкурентоспроможності сектора, створення умов для вступу в світову економічну систему;
- вибір пріоритетних областей, галузей і систем, які здатні забезпечити доступ до глобальних ринків;
- програми розвитку і механізми реалізації в рамках обраних пріоритетів;
- забезпечення активної участі в державних програмах та інших господарюючих суб'єктів.

Сьогодні ми повинні враховувати, що місце країни в сучасному світі залежить від якості людського капіталу, освіти і ступеня, як використання науки і техніки у виробництві. Достатня праця і сировину все менше розглядається як конкурентна перевага.

З огляду на вищесказане, розглянемо питання про конкурентоспроможність України в глобальній економіці і шляхів досягнення економічної безпеки.

Актуальність зміцнення фінансової безпеки України через існуючих недоліків у фінансово-економічній сфері, а саме розлад державних фінансів, місцевих органів влади і приватних бізнес-структур, зокрема, проявляється в недосконалості міжбюджетних відносин і бюджетів з дефіцитом всіх рівнів; втрата внутрішньої і зовнішньої платоспроможності загрозовою банкрутства; ослаблення контролю в розрахунках між економічними агентами; Загострення кризи платіжної системи; нерозвиненість фондового ринку, домінування негрошових відносин в економіці; "Escape" національного капіталу за

кордоном; втрата довіри до національної валюти, фінансових установ та інших. Одним з найбільш істотних загроз для фінансової безпеки є важливим ключем вичерпання фінансових ресурсів - некомерційних організацій, всі доходи бюджету, амортизація, ресурсів, цільових фондів та інших[38].

Подальше зміцнення фінансової безпеки має базуватися насамперед на рахунок похідного фінансового роль в забезпеченні функціонування економіки. Навіть деякі спроби йти проти цього фундаментального принципу привели і призводять до руйнівних наслідків, знищити бажання забезпечити захист економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз. Практика управління останні роки вказує на те, що в результаті розрив між реальним і фінансовим секторами все більш інтенсивний відтік коштів з виробничого сектора в галузі фінансів і кредиту.

В організаційному аспекті стає все більш важливою гарантією дотримання економічної безпеки України є координація співпраці між державними, муніципальними та приватними сегментах фінансового сектора національної економіки та забезпечення керованості кожного. Ще однією важливою умовою для фінансової безпеки є узгодженість бюджету взаємодії, в тому числі фінансових і інвестиційних складових фінансового сектора, з компонентами фінансового сектора, як грошово-валютних, кредитних та фондовий ринок, страхової діяльності та багато іншого.

Таким чином, позитивний вплив фінансового сектора на реальний сектор економіки є забезпечення пріоритетного розподілу фінансових потоків на розвиток тих галузей, які, по-перше, забезпечити економічне зростання за рахунок переважного використання поновлюваних ресурсів і процесів наукомістких, а по-друге, щоб мати можливість реалізувати комплекс властивого економіки України об'єктивних конкурентних переваг.

Особливе місце в забезпеченні фінансової безпеки є зростаюча проблема грошової і валютної політики країни. Недостатність заходів щодо боротьби з тіньовою економікою фінансового сектора і грошово-кредитної політики, а

також криза фактор платежів, гальмування передачі потужності народного господарства на шляху стабілізації та економічного зростання.

Виходячи з вищевикладеного, збільшуючи потребу в комплексному вжитті заходів щодо усунення недоліків в управлінні грошово-кредитної сфери та забезпечення лічильник і тінь і криміналізації грошового обігу. Потрібне термінове вирішення проблеми недостатності грошей в легального обороту з одночасним скороченням тіньового обороту. Актуальним завданням подальшого розвитку грошового обігу в Україні залишається потреба подолати свою доларизації. Це буде можливо тільки за рахунок придбання національної валюти - гривні - властивості не тільки високоліквідні кошти платежу, а й надійним засобом економії грошей і захисту їх від збитків.

Вирішення цих питань повинно супроводжуватися спрямовуючи зусилля податкових та інших центральних убік ослаблення податкового навантаження на офіційну економіку.

Небезпека залишитися за рамками процесу глобалізації, поява відкритого стану постіндустріальної економіки є більш реалістичним для країни, якщо Україна не використала шанс дав сьогодні деякі позитивні тенденції для здійснення структурної перебудови економіки за рахунок пріоритетного розвитку науки, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист населення створює для людини як носія знань і найбільш важливим фактором у підвищенні продуктивності сприятливих умов для життя, економічна відсталість країни стане постійним. Це не тільки загрожує соціальній стабільності, а й існування нації і держави [25]

Пріоритетним напрямом роботи уряду України має стати прийняття обґрунтованої стратегії щодо імпорту, що сприятиме його перетворенню на дієвий фактор технологічної реконструкції вітчизняної промисловості. Диверсифікована митна і тарифна політика має узгоджуватися з інтересами національної промисловості, конкретних виробників високотехнологічної експортної продукції.

Важливим завданням забезпечення економічної безпеки держави є створення умов для реалізації гео економічного потенціалу України, інтеграції національної транспортної системи до мережі міжнародних транспортно-комунікаційних коридорів, створених між Європою та Азією.

Увага уряду повинна зосереджуватися на виконанні в повному обсязі завдань Комплексної програми утвердження України як транзитної держави. Передусім потребують вирішення питання забезпечення конкурентоспроможності транзитам послуг в Україні та залучення додаткових транзитних вантажопотоків. Реалізації цих завдань передбачає насамперед приведення національного законодавства у сфері транзиту у відповідність з міжнародними транспортними угодами і конвенціями; зняття технічних бар'єрів на шляху переміщення вантажопотоків міжнародними транспортними коридорами; тарифно-цінове та податкове стимулювання транзиту; створення системи обліку, аналізу та прогнозування транзитних перевезень територією України, відповідний розвиток матеріально-технічного та інформаційного забезпечення [25].

Отже, сьогодні як ніколи загострюється надзвичайно важливе питання забезпечення економічної безпеки України, що є одним з найважливіших національних пріоритетів і вимагає посиленої уваги представників владних структур, громадських і політичних рухів, науковців, широких кіл громадськості. Забезпечення економічної безпеки є гарантом державної незалежності України, умовою її сталого розвитку та зростання добробуту громадян.

Важливими аспектами в структурі забезпечення фінансової безпеки держави є:

1. Розвиток короткострокової і довгострокової перспективи забезпечення фінансової безпеки соціально-економічного напрямку держави;
2. Фінансові інструменти обраної стратегії фінансової безпеки;

3. Створення необхідного фінансового-економічного середовища;
4. Шляхи направлення і реалізації фінансових ресурсів;
5. Способи забезпечення функціонування всіх елементів економічного механізму держави;
6. способи протидії загрозам фінансової безпеки держави.

Вагомість очікуваних негативних соціально-економічних наслідків проблеми вимагає вже сьогодні посилення уваги органів влади до забезпечення належного рівня фінансової безпеки на рівні держави. Отже, при системному підході вирішення питання зміцнення забезпечення фінансової безпеки в контексті економічної безпеки держави можна досягти найкращих результатів, а саме, переорієнтуватися на ринкові механізми виходу в безпечну зону, яка дозволить визначити пріоритети фінансових факторів у соціальній сфері як найважливішої умови зміцнення економічної безпеки держави.

Висновки до розділу 3

1. На основі дослідження проведеного у 3 розділі з'ясовано, що забезпечення регулювання фіскальної складової займає вагоме місце в економіці держави. Адже, економічна глобалізація супроводжується інтенсифікацією міжнародних фінансових потоків, підвищенням ролі позичкового капіталу та зростанням обсягів світового зовнішнього боргу, що провокує фінансову нестабільність глобальної економіки. Таким чином, на сучасному етапі важливе місце у процесі розробки та реалізації економічної політики держави займає забезпечення її фінансової безпеки, важливою складовою якої є фіскальна.

2. Актуальність зміцнення фінансової безпеки України через існуючих недоліків у фінансово-економічній сфері, а саме розлад державних фінансів, місцевих органів влади і приватних бізнес-структур, зокрема, проявляється в недосконалості міжбюджетних відносин і бюджетів з дефіцитом всіх рівнів;

втрата внутрішньої і зовнішньої платоспроможності загрозовою банкрутства; ослаблення контролю в розрахунках між економічними агентами;

3. Фіскальна складова та її регулювання може бути застосована в Україні для посилення фінансово-економічної безпеки за допомогою таких заходів: зменшення рівня перерозподілу доходів через бюджет і позабюджетні фонди, тобто зниження високого фіскального навантаження на бізнес, підвищення ефективності видатків державного бюджету, удосконалення боргової політики уряду (пришвидшення виплат зовнішніх боргів і оптимізація запозичень на зовнішньому ринку, поступове переведення зовнішнього боргу у внутрішній, залучення фінансових ресурсів за якомога нижчою вартістю та страхування фінансових ризиків задля забезпечення стабільності і цілісності фінансової системи), удосконалення системи планування державного боргу, яка має передбачати проектування майбутньої заборгованості на декілька років, удосконалення системи податкового контролю, покращення системи нарахування та відшкодування ПДВ з державного бюджету (зміна бази нарахування ПДВ, мінімізація пільг для платників ПДВ тощо).

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено науково-теоретичне обґрунтування, проведено оцінку та запропоновано практичні рекомендації щодо підвищення рівня фіскальної складової фінансової безпеки України. За результатами дослідження сформульовано наступні висновки та пропозиції теоретичного і практичного характеру.

1. З початку ХХ ст. усе більше уваги представники економічних шкіл та напрямів приділяють поняттю фінансової безпеки. Фінансова безпека – складова економічної безпеки, її матеріальна основа, яку доцільно розглядати як стан за якого відбувається розвиток економічних суб'єктів, ефективне використання ресурсів, усуваються внутрішні та зовнішні загрози і підтримується достатній рівень економічної стабільності.

2. Встановлено, що фіскальна безпека є складовою фінансово-економічної безпеки та відіграє особливо важливу роль у процесі забезпечення фінансової стійкості та стабільності держави. На основі дослідження наукових праць з теорії безпекознавства та фіскальної політики обґрунтовано особистий підхід до розуміння сутності даної економічної категорії.

3. Для подолання внутрішніх та зовнішніх загроз дедалі частіше використовують інструменти фіскального регулювання, що являють сукупність заходів, які здійснює уряд за допомогою дискреційних та недискреційних інструментів бюджетно-податкової політики, пов'язаних зі зміною рівня оподаткування, обсягу державних видатків чи їх перерозподілом задля забезпечення та посилення фінансової безпеки окремих суб'єктів, регіонів, галузей економіки та господарської системи в цілому. Найдієвішими серед них є доходи та видатки державного бюджету, державні трансфертні платежі (субсидії, дотації, субвенції) та державні запозичення.

4. Основними загрозами фінансово-економічній безпеці України є значний дефіцит державного бюджету (більше 4% ВВП), незбалансоване

зростання рівня цін, високі інфляційні очікування економічних суб'єктів, доларизація економіки, різкі коливання обмінного курсу національної валюти.

5. Підвищити рівень фіскальної складової фінансової безпеки в Україні можна за рахунок оптимізації кількості податків та спрощення процедури їхнього адміністрування, зниження податкового навантаження задля детінізації економіки, упорядкування податкових пільг, удосконалення системи фіскального контролю, мінімізація втручання контролюючих органів у діяльність сумлінних платників податків, поліпшення системи нарахування та відшкодування ПДВ, розроблення цільових державних програм розвитку ринкової інфраструктури, субсидіювання вітчизняних виробників.

6. Фіскальне регулювання успішно може бути застосоване в Україні для посилення фінансово-економічної безпеки. Пріоритетними напрямками втручання держави у цій сфері є зменшення рівня перерозподілу доходів через бюджет і позабюджетні фонди (посилення фіскальної дисципліни, оптимізація кількості державних цільових і бюджетних програм, підвищення ефективності видатків державного бюджету (проведення адміністративної реформи – укрупнення адміністративних одиниць-областей задля оптимізації кількості управлінських одиниць та зменшення видатків, удосконалення боргової політики уряду (пришвидшення виплат зовнішніх зобов'язань і оптимізація запозичень на зовнішньому ринку, поступове переведення зовнішнього боргу у внутрішній, залучення фінансових ресурсів за якомога нижчою вартістю та страхування фінансових ризиків задля забезпечення стабільності і цілісності фінансової системи), удосконалення системи планування державного боргу, яка має передбачати проектування майбутньої заборгованості на декілька років, проведення податкової реформи (зміцнення позицій вітчизняного бізнесу за рахунок зменшення частки податків у витратах підприємств, скорочення часу платників на нарахування й сплату податків, поетапне зниження податку на прибуток та скасувати низку податків і зборів, удосконалення системи податкового контролю – зосередження уваги

переважно на особах, які ухиляються від сплати податків сільськогосподарської продукції

7. Забезпечення регулювання фіскальної складової займає вагомe місце в економіці держави. Адже, економічна глобалізація супроводжується інтенсифікацією міжнародних фінансових потоків, підвищенням ролі позичкового капіталу та зростанням обсягів світового зовнішнього боргу, що провокує фінансову нестабільність глобальної економіки. Таким чином, на сучасному етапі важливе місце у процесі розробки та реалізації економічної політики держави займає забезпечення її економічної безпеки, важливою складовою якої є боргова стійкість державних фінансів.

8. Економіко-правовими механізмами забезпечення фіскальної складової фінансової безпеки, що дістали значного поширення у міжнародній практиці, є фіскальні правила. Формування чітких інституційних рамок для фіскальної політики та запровадження нових фіскальних правил як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються, є однією з найбільш помітних тенденцій міжнародних фінансів останніх років.

Основним мотивом модифікації і запровадження нових фіскальних правил було створення надійних середньострокових орієнтирів у галузі бюджетної політики та підвищення ступеню довіри економічних суб'єктів до державної політики. Прийняття фіскальних правил стало важливим елементом у системі заходів із подолання фіскальних дисбалансів і досягнення підтримки громадськості при впровадженні програм бюджетної консолідації.

9. Фіскальна складова та її регулювання може бути застосоване в Україні для посилення фінансово-економічної безпеки за допомогою таких заходів: зменшення рівня перерозподілу доходів через бюджет і позабюджетні фонди, тобто зниження високого фіскального навантаження на бізнес, підвищення ефективності видатків державного бюджету, удосконалення боргової політики уряду (застосування операцій активного управління щодо виплат зовнішніх боргів і оптимізація запозичень на зовнішньому ринку, поступове

переведення зовнішнього боргу у внутрішній, залучення фінансових ресурсів за якомога нижчою вартістю та страхування фінансових ризиків задля забезпечення стабільності і цілісності фінансової системи), удосконалення системи планування державного боргу, удосконалення системи фіскального контролю, покращення системи нарахування та відшкодування ПДВ з державного бюджету (зміна бази нарахування ПДВ, мінімізація пільг для платників ПДВ тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична записка щодо ситуації на валютному ринку у 2010–2015 рр. / [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://me.kmu.gov.ua/control/publish/article/main?art>
2. Аналітичний звіт: “Дії Національного банку в період загострення світової фінансової кризи” / Національний банк України – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/publication/econom/>
3. Аналітичні матеріали щодо фінансово-економічних показників за 2010–2015 рр. / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.bank.gov.ua/ Statist/](http://www.bank.gov.ua/Statist/)
4. Аналітичний огляд: “Оцінка стану державного бюджету України в 2010–2015 рр.” [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Publication/index>.
5. Аналітичні матеріали щодо державного боргу / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] – Режим доступу до інформації <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/>
6. Аналітично-статистичні матеріали про стан платіжного балансу та зовнішнього боргу України за 2010–2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформації: http://www.bank.gov.ua/Publication/Of_vydan.htm.
7. Амоша О. До питання про оцінку рівня податків в Україні / О. Амоша, В. Вишневський // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 11-19.
8. Байтова И. Государственные финансы и управление ими в Великобритании на современном этапе / И. Байтова, А. Строков // Финансы и кредит. – 2010. – № 22. – С. 96–104.
9. Бондаренко А. Вплив держави на формування місцевих бюджетів у країнах Європи / А. Бондаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Trpu/2010_4/doc/2/13.pdf.
10. Бюджетний кодекс України: від 8.07.2010 р. № 2456-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/-laws/show/2456-17/print1378807743728439>.

11. Вавдіюк Н. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення / Н. Вавдіюк, З. Герасимчук. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 244с.
12. Ваврін М. Р. Внутрішні і зовнішні чинники економічної безпеки України: що маємо і що робити / М. Р. Ваврін // Вісник Львівського університету: Серія економічна. – Львів, 2010. – Випуск 43. – С. 8-12.
13. Ваврін М. Р. Вплив дефіциту державного бюджету 2013 року на економічну безпеку України / М. Р. Ваврін // Вісник Львівського університету: Серія економічна. – Львів, 2013. – Випуск 49. – С. 200-203.
14. Ваврін М. Р. Економічна безпека України: кластеризація регіонів / М. Р. Ваврін // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – Дніпропетровськ, 2014. – Випуск 8 (4). – С. 120-127.
15. Васильцев Т. Економічна безпека підприємств України: стратегія та механізм зміцнення: Монографія / Т. Васильцев – Львів: Арал, 2008. – 384 с.
16. Вечканов Г. Экономическая безопасность: учеб. / Г. Вечканов. – Спб.: Питер, 2007. – С. 31-32.
17. Видатки країн світу на оборону / Світовий банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS>.
18. Висновки щодо виконання Державного бюджету за 2015 рік / Рахункова палата України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформації: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/>
19. Відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП / Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.minfin.gov.ua/document/248487/borg-vvp>
20. Гуменюк А. Економічна безпека держави (економічна, соціальна, релігійно-духовна): монографія / А. Гуменюк. – Львів: Апріорі, 2013. – 836 с.
21. Данільян О. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації: навч. посібник / О. Данільян, О. Дзьобань, М. Панов. – Х. : Фоліо, 2002. – 285 с.

22. Деякі питання випуску фінансових казначейських векселів: постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2013 р. № 683 (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/683->
23. Дегтяр А. Державне фінансування системи вищої освіти в Україні / А. Дегтяр, Я. Календжян // Науково-виробничий журнал Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2010. – № 4. – С. 153-156.
24. Довідка щодо державного та гарантованого державою боргу у 2010–2015 рр. / Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish>
25. Пріоритетні напрямки покращення фіскального регулювання в країнах світу. Дослідження комісії ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/-72186>.
26. Дубицький Л. Проблеми фінансування інноваційних освітніх програм та шляхи їхнього розв'язання / Л. Дубицький // Компетентність. – 2008 – № 9-10.
27. Жаліло Я. Проблеми узгодження економічної безпеки мікро- та макрорівнів / Я. Жаліло // Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. – К.: НІУРВ, 2001. – С. 57-62
28. Житловий фонд України (1990-2013) / Державна служба статистики України:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/-operativ2007/zf/zf_u/2006_u.htm.
29. Звіт про виконання Закону України – Про державний бюджет України на 2016 рік : постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2015 р. № 1000-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.as-rada.gov.ua/control/-main/uk/publish/article/16728123>.
30. Звіт про виконання Закону України – Про державний бюджет України на 2015 рік: постанова Верховної ради України від 18.05.2015 р. № 4792-VI

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/-192>
31. Іляш О. Основи формування економічної безпеки України : монографія / за ред. І.П. Мойсеєнко. – Л.: СПОЛОМ, 2011. – 208 с.
  32. Індеси споживчих цін у 1991-2015 рр. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/-ativ2006/ct/cn_rik/isc/isc_u/isc_m_u_.htm.
  33. Інформаційна довідка щодо державного та гарантованого державою боргу України станом на 31.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.minfin.gov.ua/file/link>
  34. Карапетян О. М. Боргова стратегія України як умова стабільного розвитку національної фінансової системи / О. М. Карапетян // Регіональний збірник наукових праць з економіки “Прометей”, МОН України; (Інститут економіко-правових досліджень НАН України) – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток ЛТД”, 2009. – С. 46–50.
  35. Карапетян О. М. Державний борг України: оцінка ризиків та оптимізація управління в умовах глобальної фінансової кризи / О. М. Карапетян // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНЕУ. – 2010. – № 1. – С. 182–189.
  36. Карапетян О.М. Фінансово-правові аспекти боргових зобов’язань України та правові колізії управління державним боргом / О. М. Карапетян, А.В. Філімонова // Ефективна економіка. – 2016. – № 11.
  37. Качура О. Тлумачний англо-український словник зовнішньоекономічних термінів / О. Качура, Г. Пастернак-Таранушенко. – К. : ІДУС, 1993. – 155 с.
  38. Клебанов Т. Адаптивні моделі оцінки та аналізу економічної безпеки регіону / Т. Клебанов, Н. Чернова. – Харків, 2003. – 188 с.
  39. Кодекс законів про працю України: від 10.12.1971 р. №322-VIII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08/print1387794273683493>.
  40. Корнус В. Пільги з податку на додану вартість та нерівномірність податкового навантаження / В. Корнус // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 20-25.

41. Кундицький О. Лібералізація економічних систем у контексті економічної безпеки / О. Кундицький, Г. Башнянин, А. Сельський, Ю. Турянський. // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. – 2012. – Вип. 2. – С. 3-11.
42. Кушнірчук Ю. Оптимізація рівня фіскального навантаження з метою економічного забезпечення держави / Ю. Кушнірчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20 – С. 161-169.
43. Левченко Н. Систематизація методик оцінки податкового навантаження на суб'єктів господарювання / Н. Левченко // Сталий розвиток економіки. – 2013. – №6. – С. 270-275.
44. Макаренко М., Сутнісно-структурна визначеність механізму регулювання державного боргу / М. Макаренко, В. Дудченко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2006. – № 7 (91). – С. 68-75.
45. Макконнелл К. Р. Аналітична економія : принципи, проблеми, і політика. Частина 1. Макроекономіка: пер. з англ / К. Макконнелл, С. Брю. – Львів: Просвіта, 1997. – 672 с.
46. Манків Г. Макроекономіка / пер. з англ.; наук. ред. пер. С. Панчишина. – К: Основи, 2000. – 588 с.
47. Мельник Д. Обмежувальна та стимулювальна роль податків / Д. Мельник // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 31–37.
48. Митний кодекс України: від 11.07.2002 р. № 92-IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/-show/92-15/print1361342125956599>. 194
49. Мірошніченко О. Стабілізація місцевих бюджетів у забезпеченні фінансової безпеки держави / О. Мірошніченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.pn.ru/public/69406>
50. Мойсеєнко І. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посібник / І. Мойсеєнко, О. Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.
51. Офіційний сайт Євростату: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформації: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/>

government_finance_statistics

52. Пастернак-Таранушенко Г. Вища школа конкурентної боротьби. Економічна безпека підприємства в умовах ринку / Г. Пастернак-Таранушенко // Вісник НАН України. –1994. – № 7/8. – С. 78-79.
53. Податковий кодекс України: від 02.12.2010 року № 2755-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print1390123885950293>.
54. Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В.П. Горбатенко. – 2-е вид., доп. і перероб. – К: Генеза, 2004. – С. 386.
55. Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. № 11 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article
56. Про внесення змін до Податкового кодексу України та про ставки вивізного (експортного) мита на деякі види зернових культур: Закон України від 19.05.2011 р. № 3387-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3387-17/print13813954862-75761>.
57. Про державний бюджет України на 2013 рік: Закон України від 27.04.2012 р. № 2154-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2154-17/print1378808045185374>.
58. Про державний бюджет України на 2014 рік: Закон України від 23.12.2013 р. № 2856-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2857-17/print1378807743728439>.
59. Про державний бюджет України на 2015 рік: Закон України від 22.12.2014 р. № 4282-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4282-17/print1404156903197098>.

60. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/print1387794273-683493>.
61. Про затвердження Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників: Наказ міністерство праці України, Міністерство юстиції України, Міністерство соціального захисту населення України від 29.07.1993 р. № 58 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0110-93/print1387794273683493>.
62. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 26.06.1996 р. № 400/97-ВР (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/400/97-%D0%-2%D1%80/print1386698047239546>.
63. Про здійснення державних зовнішніх запозичень у 2015 році: Постанова Кабінету міністрів України від 21.08.2015 року № 592 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/-show/592-2013>
64. Про тимчасову заборону ввезення окремих видів давальницької сировини на митну територію України та проведення операцій, пов'язаних з її переробкою: Постанова Кабінету міністрів України від 21.11.2007 р. № 1351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1351-2007>
65. Словник іноземних слів / уклад. С. Морозов, Л. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.
66. Становлення доктрини фінансової системи України: Монографія / За ред. Юрія С. І., Десятнюк О. М. – Тернопіль: економічна думка, 2008. – 192 с.
67. Статистична інформація що державного публічного боргу Республіки Польща / Міністерство фінансів Республіки Польща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mf.gov.pl/index.php?const=5#n>
68. Статистичні матеріали щодо стану державного боргу України у 2001–2004

- pp. / Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/document/46848/DBorg_30_09_2004.pdf
69. Статистичні матеріали щодо стану державного боргу України у 2010–2015рр. / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/>.
70. Стігліц Дж. Економіка державного сектора / Дж. Стігліц – К.: Основи, 1998. – 864 с.
71. Стратегія фінансової політики держави у перехідній економіці / За ред. д.е.н. І. О. Луніної – К.: Ін-т екон. прогнозування НАН України, 2004. – 116 с.
72. Томашевський В. М. Імітаційне моделювання систем і процесів: навч. посібник / В. М. Томашевський – К.: ІСДО, 1994. – 124 с.
73. Стігліц Дж. Економіка державного сектора / пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К. : Основи, 1998. – 854 с. 204
74. Федоренко В.Г. Основи економічної теорії: підручник / за наук. ред. проф. В.Г. Федоренка. – К. : Вид-во «Алеута», 2007. – 519 с.
75. Юрій С. І. Фінанси: Підручник. / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
76. Юрій С. І. Казначейська система: підручник / С. І. Юрій, В. І. Стоян, О. С. Даневич – 2-ге вид. змін. і доп. – Тернопіль: Карт-бланш, 2006. – 818 с.